

Operaatio Pajakka - Petsamon suuri vakoilujuttu 1939

Vakoilu, jota myös turvallisemmalla nimellä tiedusteluksi kutsutaan, on vakava asia. Sillä, jolla on tietoa, on valtaa. Valta turmelee - ehdoton valta ehdottomasti. Ehdoton valta on usein johtanut myös mielivaltaan.

Kautta historian, valtiolliset turvallisuuspoliisit ympäri maailman ovat nousseet merkittäviksi poliittisiksi vaikuttajiksi. Monessa tapauksessa ne ovat alkaneet toimia valtioina valtioissa. Sellaisia ovat olleet esimerkiksi Neuvostoliiton KGB, amerikkalainen CIA ja Natsi-Saksan aikainen Gestapo.

Myös suomalaisen turvallisuuspoliisin - EK:n, myöhemmän Valpon ja nykyisen Suolelupoliisin - historiassa on ollut edellä mainittuja pyrkimyksiä havaittavissa. Tarkkasilmäinen saattaa nähdä niitä myös tänä päivänä. Tutustuin aiheeseen opiskeluaikoinani, kun aloin tutkia Petsamon aikaisia asioita. Törmäsin usein pelkoon ja salailuun, vaikka tapahtumista oli kulunut yli 40 vuotta.

Tutkimustani varten kirjoitin muistiin erään vanhan miehen tarinan, jonka pääsanoma oli: peto on taas heräämässä. En voinut kertomusta täysin uskoa, koska epäilin miehen tulleen vainoharhaiseksi. Vanhus tiesi aikansa olevan vähissä ja ilmeisesti hän vaistosi, että olin lähellä varjellun salaisuuden ratkaisua.

Lopullista totuutta ei tiedä kukaan. Se on haudattuna Vaasan hovioikeuden arkistoon ja on julistettu salaiseksi vuoteen 2013 saakka.

* * *

Komisario **Vihtori Mäkinen** nousi Helsingissä pohjoiseen menevään yöjunaan unisena ja vihaisena. Loppiaiseksi luvattu loma oli siirretty hamaan tulevaisuuteen. Ei ollut ensimmäinen kerta, kun takana oli "kusiherätys" ja edessä "paskareissu".

Mäkisen matkalaukkuun oli päällikkö survonut paksun nipun kansioita ja vannottanut käymään ne perusteellisesti läpi matkalla Kemiin. Kysymykseen - milloin sitä ehtii nukkua - tämä oli vastannut, että haudassa on aikaa. Sen verran tehtävästään Mäkinen oli saanut tietää, että juttu oli arkaluontoinen. Siihen saattoi olla sotkeutuneena erittäin korkeassa asemassa olevia tahoja.

"Tapauksen tekee hankalaksi se, että paikalla ovat olleet Lapin läänin maaherra, rajavartioston komentaja, Valtiollisen poliisin ylin johto ja huhujen mukaan myös itse sisäministeri", oli päällikkö sanonut: "Sotatilän vallitessa ikävät asiat saattavat vaikuttaa kansan moraaliin ja myös sinun ylenemismahdollisuuksiisi", oli tämä lisännyt. Mäkinen oli ymmärtänyt yskän.

Päällikön ylimalkaisesta tilanneselostuksesta hän oli saanut kuulla, että edellisenä syksynä - juuri ennen talvisodan syyttymistä - oli Valtiollinen poliisi ottanut kiinni Petsamossa

toista sataa henkilöä epäiltynä vakoilusta. Ratsiaa oli valvonut maaherra, jonka johdolla pidätetyt oli kyyditty linja-autoilla Kemiin.

Kuulusteluissa suuri osa pidätetyistä oli aluksi tunnustanut tekonsa, mutta myöhemmin huomattavan monet olivat peruneet puheensa. Pidätettyjen joukossa oli ollut paikallisten lisäksi rajakomppanian miehistöä ja päällystä - mukaan lukien komppanianpäällikkö, joka oli saanut surmansa kuulustelujen aikana. Jääkärikapteenin **Pajakan** oli vahingossa ampunut Mäkisen vanha kollega, Valtiollisen poliisin etsivä **Sulo Auer**.

Junaan astuessaan Mäkinenn sydäntä kylmäsi. Sitä ei tehnyt kova pakkanen, vaan tietoisuus siitä, että Valpon päällikön, **Paavo Säipän** lisäksi myös maaherra **Kaarlo Hillilä** ja sisäministeri **Urho Kekkonen** olivat entisiä valtiollisen turvallisuuspoliisin, EK:n "ohranaita". Sellainen hän oli ollut itsekin - kunnes oli saanut siirron Keskusrikospoliisin sisäisen tutkinnan osastolle. Myös "Lapin keisarista", eversti **Oiva Willamosta** Mäkinen oli kuullut hurjia juttuja.

Illegaalisen agitaattorin näköinen mies

Komisario **Mäkinen** nosti raskaan matkalaukkunsa vaunun yläritsille. Vaikka juna oli täynnä rintamalle matkaavia sotilaita ja sotatarvikkeita, hänen osastossaan ei ollut ketään. Työrauha oli sentään annettu, hän mietti - olihan luettavana vino pino sekavia kuulustelupöytäkirjoja.

Kemiin saapumisen aikataulusta ei ollut tietoa. Rataa oli pommitettu jossain pohjoisempana. Juna kulki poikkeustilan vallitessa hitaasti. Mäkinen otti asiakirjapinosta luettavakseen tuoreimman, jotta pääsisi kärryille, mitä loppujen lopuksi oli tapahtunut.

Puolilta öin 4. marraskuuta oli Kemin poliisimestari saanut ilmoituksen, jonka mukaan kuulustelussa vakoilusta epäiltyä jääkärikapteeni Pajakkaa, etsivä Sulo Auerin pistooli oli lauennut ja luoti oli osunut lähelle edellisen sydäntä. Vahinko oli tapahtunut Pajakan ja muutamien muiden pidätettyjen kesken järjestetyn ristikuulustelun jälkeen. Ilmoituksen lopuksi oli maininta, että Auer pidätetään virasta ja kuolemantapaus alistetaan rikospoliisin tutkittavaksi.

Kohtalokkaassa kuulustelussa laaditun pöytäkirjan mukaan Pajakan kanssa vastakkain olivat vakoilutoimensa tunnustaneet, poromies **Uula Haltta** ja rajakomppanian aliupseerit. Vuorotellen nämä marssivat entisen päällikkönsä eteen ja kertoivat kirjeiden välittämistä Venäjälle, rajan takaisista ryyppyreissuista sekä läpi koko maan ulottuvasta vakoiluverkostosta. Tarinat olivat niin ihmeellisiä, että Mäkistä väliin hymyilytti.

Auerin tunnustusvaatimuksista huolimatta Pajakka kielsi kaikki syytökset ja väitti alaistensa ja Haltan valehtelevan. Vastakkaiskuulustelut päättyivät klo 22.40 ja Valpon pääosastolta aamulla saapunut pikakirjoittajatar poistui huoneesta.

Surmanlaukaus kajahti muutamaa minuuttia myöhemmin. Miksi pöytäkirjan pitäjä poistui paikalta ennen kuulustelujen päättymistä?, Mäkinen ihmetteli. - Miksi vakituinen pikakirjoittaja oli pantu päiväksi viralta ja tehtävä annettiin muualta tulleelle sihteerikölle? - Miten on mahdollista, että mainitut naisihmiset eivät kuulleet viereisestä huoneesta Pajakan surmanneen laukauksen ääntä, vaikka puhe ja askeleet kuuluivat seinän takaa selvästi?

Juttu lievästi sanoen haisi. Kymmeniä vastaavia laatineena ja satoja lukeneena Mäkinen alkoi epäillä koko asiakirjan aitoutta. Epäilyksiä herätti kuulustelupöytäkirjan poikkeava ulkoasu. Siihen sisältyi sanatarkka lauseenvaihto, mikä ei ollut yleistä. Toisaalta siitä puuttuivat vaadittavat henkilötiedot ja selostukset kuulusteltavan aikaisemmista elämänvaiheista. Koko komeuden kruunasi surmansa saaneen viimeiset dramaattiset sanat: "Sanokaa pojalleni, että kuolen rikollisena..."

Mäkistä tympäisi. Ei ollut ensimmäinen kerta kun hän joutui vanhan työkaverinsa sotkuja selvittämään. Kokemuksesta hän tiesi, että Auerilla oli aina ollut uskomaton kyky loihtia juttu tyhjästäkin, koska oli sairaalloisen kunnianhimoinen - ja nykyisin ehkä hiventä vaille mielenvikainenkin. Eipä silti, kova mies se oli nuorempana ollutkin. Useita kertoja Auer oli menestyksellä soluttanut itsensä kommunistien leiriin ja oli rokonarpisine naamoineen omiaan sen kaltaisissa tehtävissä, koska oli jo ulkomuodoltaan "illegaalisen" näköinen. Auer hallitsi venäjänkielen, oli pöntännyt päähänsä Marxin opit ja tunsu ne usein paremmin kuin vastapelurinsa. Näytellessään vasemmistoagitaattoria hän meni täydestä kuin väärä raha.

Mäkinen muisteli Auerin uran huippuhetkiä vuonna 1933. Oli saatu tieto, että Kemissä oli tarkoitus järjestää SKP:n piirikokous. Kemin EK:n osastopäällikkö **Harry Broms** oli järjestänyt paikalle näyttävän ratsian, joka sujui kuin gangsterielokuvassa: kokoustuvan ikkuna helähti säpäleiksi ja siitä työntyi sisään kuulustelija Auerin käsi. Kaasupistooli laukesi ja itkukaasua virtasi pirtti täyteen. Sitä mukaa kun näkönsä menettäneet hoippuivat ulos, napsahtelivat oven suussa käsiraudat. Pidätetyksi tuli suurin osa pohjoisen pahimmista kommunisteista.

Auer niitti ripeällä toiminnallaan kunniaa esimiestensä silmissä ja toimi nuoremman etsiväpolven esikuvana. Suurimman kunnianosoituksen hän sai kuitenkin vastustajiltaan - liikanimen "Kemin kauhu". Nyt olivat petsamolaiset joutuneet sellaisiin käsiin, joissa tarkoitus oli ennenkin pyhittänyt keinot. - Se, että kuulusteluissa oli jo ruumiitakin syntynyt, ei Mäkinen mielestä ollut maankaatoihme.

Komisario havahtui ajatuksistaan, kun vaunuosaston oveen koputettiin. Vaistomaisesti hän vetäisi esille virka-aseensa ja veti liikkuvat taakse. Luisti vei lippaasta patruunan piippuun. Mäkinen potkaisi oven auki ja tähtäsi iskun voimasta lattialle tuupertunutta miestä. Enempää hän ei olisi voinut hämmästyä, vaikka oven suussa olisi maannut itse Mannerheim. Junanvaunun

seinään nojasi nenäänsä pidellen Auerin entinen esimies, Valposta taloudellisten epäselvyyksien takia aikanaan pois potkittu Harry Broms Suomen armeijan majurin univormussa ...

Läskikapinan takuumies

"Paperinpyörittäjäksi olet säilyttänyt räväkkyytesi", kehaisi junanvaunuosaston ovesta naamaansa tällin saanut majuri: "Ja entinen epäilevä luonnekin on tallella. Tule meille töihin." Mäkinen kieltäytyi tarjouksesta naurahtaen ja poisti lattialta poimimastaan pistoolista lippaan. Hän poisti myös patruunan piipusta, ojensi tyhjän aseensa ja kehotti tulijaa astumaan peremmälle.

"Kuulin, että olet junassa ja päätin tulla tervehtimään", Broms sanoi. Mäkinen ei edes vaivautunut kysymään, mistä tämä sen tiesi. Hänen edessään seisoivat nyt koko pohjoisen alueen taitavin pintatiedustelumies. Pian Valposta saamiensa potkujen jälkeen tämä oli otettu armeijan yleisesikunnan palvelukseen ja vaihtanut nimekseen **Harri Paatsalo**. Senkin Mäkinen vaistosi, ettei yllättävä vierailu ollut sattumaa. Hän katsoi entisen kollegansa pullonpohjia muistuttavien silmälasien välissä punertuvaa nenää. Näky toi mieleen hyönteisen: "Kun seuraavan kerran vaihdat nimeä, ota Paarma."

Paatsalo ei ollut piikistä moksiskaan, vaan sanoi tulleen kertomaan jotain, mitä Petsamon vakoilujutun tutkijan olisi hyvä tietää, mutta pitää omana tietonaan. Mäkinen sai kuulla, että jo ennen sodan syttymistä, yleisesikunta oli vahvistanut tiedustelutoimintaansa Petsamossa. Kesästä 1939 lähtien Paatsalo oli lähettänyt kaukopartioita rajan taakse. Aluksi toimintaa oli vaivannut huono onni. Eräänkin partion matkanteko oli katkennut väijytykseen - aivan kuin sitä olisi osattu odottaa. Tulitaistelun jälkeen tiedustelijat olivat päässeet pakenemaan. Tuloksia oli alkanut syntyä vasta, kun partioista ei enää ilmoitettu Pajakalle.

Kokeeksi Paatsalo oli kerran vihjannut eräästä reissusta, mutta olikin vain lähettänyt tähystäjiä tunturiin. Nämä olivat seuraavana päivänä nähneet sotilaspukuisen miehen ylittävän rajan. Pajakka oli epäilysten mukaan myös tahallaan vääristellyt rajavartioston esikuntaan lähetettyjä tiedusteluhavaintoja merellä nähdyistä venäläisistä sotalaivoista. Lisäksi tämä oli murtautunut sinetit liikekannallepanoa koskevasta käskystä, jonka olisi saanut avata vasta sotateimien alkaessa. Paatsalo oli kertonut Pajakan esimiehelle partioiden huonosta tuurista ja epäilyksistään tämän suhteen, mutta se ei ollut aiheuttanut toimenpiteitä.

Juna jyskytti kohti pohjoista. Mäkinen kuunteli tarinointia toisella korvallaan ja samalla mietti kuumeisesti Paatsalon vierailun todellisia motiiveja, muttei keksinyt selitystä. Jälkimmäinen huomasi Mäkisen epäilevän ja alkoi ammentaa todistusaineistoa menneisyydestä: "Tiesitkö, että Pajakka oli entiseltä nimeltään Id. Vuonna 1922 hän toimi rajakomppanian päällikkönä Sallassa. Hän oli se mies, jota "läskikapinan" johtaja **Jahvetti Moilanen** huiputti lähettämällä ultimaatumia. Siinä

uskoteltiin koko Lapin olevan punaisten hallussa." Mäkinen muisti tapauksen. Kapinallisten piirittäessä rajavartijoita, nämä olivat uskoneet hämäykseen ja antautuneet. Punaiset olivat saneet mellastaa alueella ja lopulta poistua rajan taakse runsas ryöstösaalis mukanaan. Komppanianpäällikkö Id oli tuomittu tapauksesta 15 vuorokauden arestirangaistukseen.

Lopulta Paatsalo vakuutteli, että hiljattain oli selvinnyt, että Id-Pajakka oli jo tuolloin toiminut kommunistien etappireitin takuumiehenä ja saanut rajan takaa rahälähettyksiä: "Läskikapinan takia hänen urakehityksensä onneksi katkesi. Pahinta tässä kuitenkin on, että Pajakka on ollut Saksan jääkäriajoista asti Lapin rajavartioston komentajan, eversti Willamon luottomies. Tutkimasi tapaus heittää ikävän varjon koko Suomen puolustuksen uskottavuudelle." Mäkinen alkoi ymmärtää, mistä oli kyse. Ennakkoavustus tehtävän luonteesta oli osunut oikeaan. Hänet oli nyt sotkettu peliin, jota pelattiin suurilla panoksilla. Vastaisuuden varalle hän päätti pumpata Paatsalolta kaiken mahdollisen tiedon.

"Pajakan tapauksen vuoksi Willamo siis syrjäytettiin Lapin sotatoimien johdosta" - Mäkinen ajatteli tahallaan ääneen ja tiedusteli, oliko se "Lapin keisari" niin hullu mies kuin tarinat kertoivat? Paatsalo hamusi tyynyn niskansa taakse, oikaisi ruotonsa vaunuosaston laverille ja alkoi kertoa ...

Lapin keisarin muotokuva

Juna kulki nytkähdellen kohti pohjoista. Harri Paatsalo, entinen Harry Broms, entinen EK-Valpon etsivä ja Kemin alaosaston päällikkö, nykyinen yleisesikunnan tiedusteluosaston majuri alkoi kertoa Lapin rajavartioston komentajasta, eversti Oiva Willamosta.

Makuuvaunun vastakkaisella ritsillä makoileva komisario Mäkinen sai perusteellisen sukuselvityksen lisäksi kuulla tämän olevan isänmaallinen mies. Paatsalon mukaan Willamo oli lähtenyt Saksaan jääkäriksi ensimmäisten joukossa, mutta palannut usein komennuksille Suomeen. Vakoilu- ja sabotööririkurssit käytyään pommarijääkäri oli lähetetty uusien tulokkaiden värväystehtäviin sekä räjäyttelemään venäläisten ammusvarikkoja Muurmannilla ja Kilpisjärvellä. Vapausotansa hän oli taistellut Pohjois-Suomen kahinoissa.

Sodan päätyttyä hänet oli komennettu Kuolajärvelle järjestämään rajan vartiointia. Sieltä käsin Willamon komento on uskottu pataljoona oli ottanut osaa Vienan-Karjalan valtausyritykseen. Myös Idin nimellä esiintynyt Pajakka oli mukana sotimassa rajan taakse paenneita punakaartilaisia ja englantilaisten aseistamia Muurmannin legioonalaisia vastaan. Paatsalon mielestä kouluttamattomat ja huonosti varustetut joukkomme eivät pystyneet Vienna hallussaan pitämään.

Mäkinen puolestaan arveli, että huono sotaonni oli johtanut jäykkäniskaisen Saksan jääkärien vaikeuksiin alaistensa kanssa, koska kesken sodan hänet oli siirretty esikuntatehtäviin: "Pommaritoiminnan kaltaisissa, röyhkeissä yksilösuorituksissa ja

organisoinnissa Willamo on omimmillaan, mutta suuremman joukon johtajaksi hänestä ei öykkärimäisen käytöksen takia ole”.

Paatsalo ei provosoitunut, vaan alkoi piirrellä varsin leppoisaa kuvaa vanhasta kalakaveristaan: ”Särmikäs ja sulkeutunut, mutta rohkea; ei kiiwas, mutta tuittupäinen; ei raakuuteen tai väkivaltaan viittaavia piirteitä; omalaatuinen ja joskus vaikeasti ymmärrettävä ... johtuneeko taivaallisen kuun vaiheista. Korkeassa asemassaan Willamo on yksinäinen. Kylmään Pohjolaan unohdettu vanha itsenäisyystaistelija on pitkään katsellut entisten jääkäriveljiensä urakehitystä etelässä. Sen vuoksi hän on omaksunut asenteen ”Lapin keisarina” - jonka reviirille ei astuta.”

Paatsalon mielestä Willamo on kärsinyt eristetyistä asemastaan ja sen vuoksi vetäytyi usein kalastelemaan eräkämpälleen Inariin: ”Olin noilla retkillä muutaman kerran mukana. Soutajana toimi Pajakka, johon Willamolla näytti olevan jonkinmoinen isällinen suhde. Ehkäpä hän koki läskikapinan takia syrjityn Pajakan kohtalotoverikseen ja otti tämän siipiensä suojaan.” Paatsalon mukaan luottomiehensä paljastuminen vakoojaksi oli Willamolle suuri järkytys: ”Hänellä olisi ollut henkilökohtainen mahdollisuus osallistua jutun tutkimuksiin, mutta ei sitä tehnyt. Hän ei halunnut uskoa, että ystävänsä olisi voinut syyllistyä moiseen katalaan tekoon.”

Willamon sydämellisistä luonteenpiirteistä Mäkinen oli kuullut myös toisenlaisia tarinoita, joita Valpon vanhemman polven etsivät olivat muistelleet. Eräänkin Vienan retkellä hävityn taistelun jälkeen muutamat alaiset olivat vierittäneet tappion komentajansa syyksi ja leimanneet tämän hätähousuksi. Esimies oli esiintynyt raa'asti miehiään kohtaan niin puheissaan kuin fyysisestikin. Willamo oli tullut EK:n vanhalle kaartilille tutuksi, kun Muurmannin legioonalaiset kotiutettiin laivalla Englannista vuonna 1919. Hänet oli kutsuttu asiantuntijana kuulustelemaan entisiä vastapelureitaan. Willamo oli reuhannut sapeleineen ja pistooleineen sekä uhkaillut ja pahoinpidellyt kuulusteltaviaan. Poikavuosiensa aikaiselta koulukaveriltaan, Lapin rajavartiostossa palvelevalta **Eero Rautavedeltä** Mäkinen oli kuullut, että esimiehenä Willamo oli alaisilleen aina töykeä ja ilkeäkin jopa sadismia lähentelevällä tavalla.

Juna lähestyi Seinäjokea ja vaunujen käytävillä alkoi kuulua liikettä. Myös Paatsalo pomppasi ritsiltään ja aikoi ehtiä vielä Vaasan junaan ”Pitää käydä viemässä papereita Hoviin,” tämä tuumi ja suunnisti ovelle - mutta pyörähti vielä käsi ojossa takaisin. ”Ai niin,” muisti Mäkinen ja palautti pistoolista takavarikoimansa lippaan. Hän loi vielä silmäyksen panospesästä vetämäänsä irtopatruunaan ja pisti sen lähtijän kouraan. Nallia ympäröi vihreä reunus ...

Suksenjälkiä tunturissa

Konduktööri korjaili makuuvaunuosaston rikkiopotkittua ovea, kun juna nytkähti liikkeelle Seinäjoen asemalta.

Komisario Mäkinen huokaili ja selaili Kemissä tehtailtua paksua kuulustelupöytäkirjanivaskaa, jonka sisältämissä tarinoissa ei hänen mielestään ollut päätä eikä häntää. Vakoilusta epäiltyjä oli pidätetty pitkälle toista sataa ja todistajalausuntoja lähes saman verran. Suurin osa kuulustelluista oli jo vapautettu, mutta jäljellä oli reilu puolensataa "asiakasta", joiden kertomuksista piti yrittää löytää totuuden siemen. Tunnustuksia, tunnustusten peruutuksia ja taas uusia tunnustuksia. Mäkisestä alkoi tuntua, että kuulusteltavia olisi tietoisesti pakotettu kertomaan ennakoitua suunniteltua tarinaa, joka kaikilta osiltaan ei voinut olla totuudenmukainen.

Ratkaiseva käänne kuulusteltavien käyttäytymisessä oli tapahtunut Pajakan kuoleman jälkeen, kun surmanlaukauksen ampunut Sulo Auer oli siirretty sivuun tehtävistään. Mäkinen luki ja luki ja oppi vähitellen suodattamaan mielikuvituksellisista tarinoista oleellisen. Lopulta hän vaipui syvään uneen, mutta aivot työskentelivät yhä. Mistä kaikki oli saanut alkunsa? Palaset alkoivat loksahdella kohdalleen:

Syksyllä 1939 Uulan Haltan porotokka palki valtakunnanrajan halkaisemalla Kalastajasaarennolla. Lokakuun alussa Uula lähti kotoaan Petsamon kirkonkylästä kokoamaan tokkaansa. Valkean porokoiransa kanssa hän saapui Maattivuonon, Iivar Vesterelve-vainaan taloon. - Vuotta aikaisemmin Valpo oli pidättänyt talon isännän vakoilusta ja tämä oli tehnyt itsemurhan hyppäämällä vartioaluksen kannelta Jäämereen.

Iivarissa oli kotosalla talon tytär sekä talossa asustava vanha saarnamies. Vaikka päivä ei ollut edes puolessa, Uula ei ollut innokas lähtemään tokkansa jälkeen, vaan pyysi talosta ruokaa ja yösiijaa - tuumailen, että kyllä sen vielä aamullakin löytää. Saarnamies varoitteli Uulaa tuulesta, joka oli kääntymässä "öystään" eli puhaltavaksi suoraan idästä: "Porot kulkevat mieluiten vastatuuleen. Ne saattavat karata rajan yli." "Ei se olisi ensimmäinen kerta", vastasi toinen. Illalla kävi niin kuin saarnamies oli ennustanut. Ulkona Uula tuumaili, että olisipa nyt hyvä ilma hakea Venäjältä viinaa.

Seuraavana aamuna Uula lähti talosta reppuineen, koirineen ja hiihteli itään päin vievää valmista latua. Rajan pinnassa sijaitsevalle kämpälle hän saapui illalla. Sinne oli jo majoittunut muita poromiehiä sekä rajavartioston partio. Tavallisesti vilkasluontoinen Uula hieman arkaili ja kertoili ristiriitaisia tarinoita matkastaan. Rajamiesten tätä ihmeteltyä, partionjohtaja, kersantti Eero Rautavesi totesi Haltan olevan kiero ja katala ja lisäksi kova valehtelemaan.

Samoihin aikoihin Maattivuonon vartiosta liikkeelle lähtenyt rajapartio - mukanaan myös ylimääräisiin kertausharjoituksiin kutsuttu Vesterelve-vainaan poika - havaitsi satapäisen porotokan jälkien johtavan yli valtakunnan rajan. Erään rajapyykin kohdalla partio törmäsi edellisenä päivänä hiihdettyyn latuun. Suksimies oli jäljistä päätellen tullut Suomen puolelta koira mukanaan ja ylittänyt rajan. Iltapäivän partio hiihteli rajaviivaa.. Suksimies ei ollut palannut takaisin. Paluumatkalla tukikohtaansa partio

törmäsi taas latuun, joka tällä kertaa oli seurailnut heidän omia jälkiään. Suksimiestä oli tälläkin kertaa seurannut koira. Partio ryhtyi nyt seuraamaan omia tulojälkiään. Nuoren Vesterelven yllätykseksi jäljet päättyivät hänen oman kotitalonsa nurkalle.

Mäkisen vanha koulukaveri, kersantti Rautavesi teki ilmoituksen luvattomasta rajanylityksestä esimiehilleen ja vaati, että Uula Haltta on pidätettävä. "Ei sota yhtä lappalaista kaipaa", kuului kapteeni Pajakan kommentti asiasta. Komppanian talousväpeli Siltala oli puolestaan sitä mieltä, ettei Uula missään Venäjällä ollut käynyt. Koska Rautavesi ei saanut kannatusta asialleen, hän tiedotti tapauksesta Valpolle. Seuraavalla viikolla Haltta palasi tunturista ja pidätettiin. Hän kielsi käyneensä rajan takana ja vaati pääsyä väpeli Siltalan juttusille. Selvittämättä oli kuulemma jäänyt jokin porohommia koskeva tiliasia.

Huolestunut "tokkansa" jäsenen edesottamuksista oli ymmärrettävästi myös Petsamon poropaliskunnan rahastonhoitaja - väpeli Siltala - joka moitiskeli paikalla ollutta Valpon etsivää syyttömän miehen kiusaamisesta. Erityisen isällisen huolensa Siltala ilmaisi autonkuljettajalle, joka lastasi raudoissa olevaa vankia Kemiin vietäväksi: "Ammu tuo koltta matkan varrella tai pistä auton raiteille ja aja yli!" Yksinäisen miehen suksenjäljistä tunturissa lähti liikkeelle lumivyöry, jota ei saatu pysähtymään vielä senkään jälkeen kun se oli ylittänyt mahdottomuuden rajat.

Vaunu nytkähti ja Mäkinen havahtui hereille. Aamu valkeni ja juna jarrutti pysähtyen Oulun asemalle. Vilkaistessaan ikkunasta komisario näki laiturilla seisovan tutunnäköisen hahmon ja kirosi: Taas on yksi ohrana tulossa antamaan lisää koottuja selityksiä ...

Juopon väpelin viimeinen ryyppy

Kemin Valpon osastopäällikkö **Risto Linna** astui junaan Oulun asemalaiturilta. Komisario Mäkinen seiso valmiiksi avaamansa makuuvaunuosaston ovella ja viittasi tulijaa kohteliaasti sisään: "Älä vain sano, että kuulit, että olen junassa ja päätit tulla tervehtimään", hän lohkaisi.

Pajakan kuoleman jälkeen Linna oli syrjäytetty Petsamon vakoilujutun tutkimusten johdosta tutkinta oli siirretty Oulun alaosaston tehtäväksi minkä jälkeen kuulusteltavat olivat alkaneet perumaan tunnustuksiaan: "Olen kuullut, että Kemissä on muututtu hellämieliseksi", Mäkinen kiusoitteli entistä kollegaansa. Käydessään istumaan laverille Linna hymyili väkinäisesti ja puisteli päätään. Peruutukset johtuivat hänen mielestä siitä, että tilan puutteen takia epäillyt olivat päässeet keskustelemaan keskenään: "Lisäksi lappalaisilla on paha tapa valehdella. Lantalaisen pettämistä pidetään lähes urotekona. Ne ovat kieroja - eivät kakkaa siihen mihin kyykistyvät."

Seuraavaksi Mäkinen sai kuulla, että epäiltyjä oli aluksi säilytetty poliisilaitoksella, mutta sittemmin putkaksi oli pitänyt muuttaa myös erään rahtiliikkeen majoitusrakennus. Lisätilaa oli saatu vielä yhteiskoululta 10 luokkaa ja

matkustajakodin 14 huonetta. Valpon neljä pientä - ja pari lainattua virastohuonettakaan eivät olleet riittäneet valtaisan joukon käsittelyyn. "Piti kuulustella jopa henkilökunnan yksityisasunnoissa," kertoi Linna, jonka mukaan Kemissä oli ollut parhaimmillaan pidätettynä yhtäaikaan 114 henkilöä.

"Se tässä onkin ihmetyttänyt, että piruako se ryssä teki sellaisella vakoojalaumalla Petsamossa? Totuuteen pyrkivän tutkijan olisi heti pitänyt tajuta, että jokin tässä mättää," vastasi Mäkinen huvittunut ilme kasvoillaan - ja ennen kuin tämä ehti purskahtaa täyteen nauruun - Linna myönsi koko jutun levinneen käsiin: "Auer puristi kuulusteltaviltaan samanlaisia tunnustuksia ja fanaattisuudessaan uskoi niihin myös itse. Pidätettyjen määrä nousi suureksi, koska Pajakka oli antanut vakoilijoilleen ohjeen: jos joutuu kiinni, pitää saada syytön mies reikään. Kyllä jutussa on vinha perä, kunhan niistä riisutaan Auerin rikkaalla mielikuvituksella väritetyt kohdat," hän selitteli alaistensa tekosia.

"Tiedätkö mikä tässä jutussa on toiminut moottorina", kysyi Linna ja odottamatta vastausta lisäsi, että viina: "Vakoilijat jututtivat pahaa-aavistamattomia sotilaita, jotka kävivät kylillä salakapakoissa juopottelemassa. Auer kirjasi kaikki kuulustelussa esiin nousseet nimet ylös ja rajamiehiä alettiin pidättää epäiltynä värväytyneen vakoiluavustajiksi".

"Vaikka alkoholinkäytöllä Petsamon rajavartijoiden keskuudessa oli perinteensä, Pajakan saatua päällikkyyden elämä komppaniassa muuttui täysin. Kuri löystyi ja alkoi varsinainen ilonpito: päissään oli välillä niin päällystö, alipäällystö kuin miehistökin. Välinpitämättömyys leimasi myös työasioita. Partiokertomuksiakaan ei enää laadittu eikä niitä komppanian päällikön taholta edes vaadittu. Partioiden havainnot eivät aiheuttaneet toimenpiteitä johtoportaan taholta. Viimein tilanne meni sellaiseksi, etteivät miehet enää tehneet ilmoituksia esimiehilleen, vaan pitivät asiat omina tietoinaan ja vaikenivat."

"Parhaan juopottelukaverin Pajakka oli saanut talousvääpeli Siltalasta, joka tottuneena kynä- ja talousmiehenä otti osaa myös Petsamon osuuskaupan hallintoon, toimi sotilaskotiyhdistyksen - sekä Petsamon poropaliskunnan rahastonhoitajana. Siltala harrasti pientä vilppiä poroasioissa jatkuvasti. Hiljattain paljastui, että sotilaskotiyhdistyksen kassasta oli kavallettu 40.000 markkaa. Myös komppanian tilit on tehty väärin ja hukassa on kymmeniä tuhansia."

Mäkinen sai edelleen kuulla, että päällikön ja vääpelin yhteistyö oli sujunut muutenkin kuin työn ja huvittelun merkeissä: syksyllä 1938 kaverukset olivat ovelasti hankkineet ilmaiseksi rajakomppanian omistaman porokarjan huutokauppasääntöjä muuttamalla. Poroasioista oli saatu hyvä tekosyy liikkua rajan pinnassa myös vapaa-aikoina. Linnan mukaan rajan takaisissa, venäläisten kanssa yhdessä järjestetyissä poroerotuksissa käytiin vakoilutietoja vaihtamassa ja vastineeksi saatiin suuria summia rahaa.

"Petsamossa pidätysten aikaan kiersi tarinan merkillisin juttu: vakoilurenkaaseen kuuluvat olivat suojanneet kotinsa kiinnittämällä poronkoipinahkan asuntonsa oven pieleen. Mahdollisen hyökkäyksen aikana venäläiset jättäisivät merkityn talon asukkaat rauhaan, kertoi Linna ja katsoi Mäkistä: "– Älä naura ... Siltala oli kehottanut myös tuttaviaan niin tekemään. Asiasta kertoivat Parkkinan kauppias ja Petsamon kunnanlääkäri sekä kalanmyyntiosuuskunnan johtaja."

Linnan tarinointia kuunnellessaan Mäkinen ei vielä tiennyt, että edellisenä iltana vääpeli Siltala oli toimitettu Tornion sairaalaan. Sairaalaan tuotaessa potilas oli ollut suhteellisen hyvässä kunnossa, koska oli itse kävellyt kolmanteen kerrokseen. Saattajana toimineet Valpon miehet olivat sanoneet tämän tekeytyneen sairaaksi. Yövuorossa ollut diakonissa oli mitannut lämmön ja todennut pulssin normaaliksi. Hän oli jutellut unettomuudesta kärsivän hoidokkinsa kanssa ja käyttänyt tätä useampaan kertaan vessassa.

Aamuyöllä huoneesta oli kuulunut rymäys. Kiirehdittyään paikalle hoitaja oli nähnyt yöpöydän kaatuneen ja Siltalan istuvan kädessään rikottu juomalasi. Samaan aikaan kun Linna ja Mäkinen istuivat junassa, Siltala kieriskeli vuoteessaan levottomana, valitti, ettei nähnyt mitään. Potilas alkoi pyrkiä vessaan, mutta kävely oli muuttunut haparoivaksi. Samassa maanpetoksesta epäilty talousvääpeli sai kouristuskohtauksen ja alkoi huutaa ...

Tässä talossa ei hortensiakaan pysy hengissä

Juna saapui Kemin asemalle puoliltapäivin. Komisario Mäkinen ja osastopäällikkö Linna astuivat parkkipaikalla odottavaan mustaan autoon. Matkalaisia oli vastassa pitkä vaaleatukkainen mies. Palosotilaan univormuun pukeutunut kuljettaja esitteli itsensä Kerolaksi ja kertoi, että hänet oli määrätty "herra komisarion" henkilökohtaiseen käyttöön.

Heti alkuun Kerolalla oli matkalaisille uutisia. Vääpeli Siltala oli kuollut pari tuntia aikaisemmin Tornion sairaalassa. Mäkinen tajusi heti, että viimeinen linkki tapauksen perusteellisen selviämisen suhteen oli katkennut. "Ajetaan ruumishuoneelle", hän käski kuljettajaa ja vilkaisi vieressään istuvaa Valpon miestä. Linnan kasvot eivät paljastaneet mitään. "Hellämielisyyteensä" vedoten tämä kuitenkin ilmoitti hyppäävänsä kyydistä seuraavassa risteyksessä.

Kemin keskussairaalan ruumishuoneella kalpea, tarhapöllön näköinen patologi pössäytteli sätkää ketjussa nykiessään lakanaa alasti riisutun ruumiin yltä. Mäkinen näki edessään keskimittaisen, tummatukkaisen miehen. Kasvot olivat turvoksissa ja turvotusta näkyi myös ranteissa. Ne olivat selvästi hiertyneet – ikään kuin miestä olisi pitkään roikotettu käsiensä varassa. Ympäri kehoa oli eriasteisia mustelmia, joita kuolonkalpea iho korosti luonnottoman näköisiksi. Tiedustellessaan asiakkaitaan muistuttavalta patologilta vammojen laatua, Mäkinen sai kuulla,

että "turvotus viittasi akuutteihin kudosvaurioihin sisäelimissä sekä munuaiskudosten rasvoittumiseen, mutta tummat läikät olivat ilmeistä seurausta ulkoisista ärsykkeistä". Varmaa diagnoosia ennen perusteellista ruumiinavausta tällä ei ollut antaa.

Kello käveli jo pitkälle iltapäivää, kun Kerola kyyditsi Mäkisen Kemin Valpoon. Autosta noustessaan komisario havaitsi, että kuljettaja ontui vasenta jalkaansa. Kerola huomasi Mäkisen tutkivan ilmeen ja kertoi poikasena pudonneensa hevosen selästä. Toinen jalka oli kymmenen senttiä lyhempi: "Eivät ottaneet rintamalle, mutta palotikkailla kiipeilyä se ei kuulemma haittaa." Valpon osastolla ei näkynyt liikettä ja käytävillä lepäsi odottava hiljaisuus. Siihen Mäkinen oli tottunut. Keskusrikospoliisin sisäisen tutkinnan miehistä ei juurikaan pidetty. Korppi oli tullut nokkimaan korpin silmää.

Kerola opasti eitoivotun vieraan Petsamon vakoilujutun tutkinnan komentoonsa ottaneen Eino Pallarin puheille. Toimistossaan Oulun osastopäällikkö kasteli juuri ikkunalaudalla olevaa nuutuneen näköistä ruukkukasvia. "Taitaa olla turhaa hommaa - aloitti Mäkinen - Tässä talossa ei hortensiatkaan näytä pysyvän hengissä." Pallari rykäisi vaivautuneena ja sanoi, että hänen miehillään ei ollut mitään tekemistä Siltalan tutkinnan, saati sitten kuoleman kanssa: "Se teki itsemurhan."

Talousväpelin kuulustelut olivat Pallarin mukaan olleet helsinkiläisten vastuulla. Juttua oli pääosastolta komennettu hoitamaan etsivä Matti Kaukonieni. Tämä oli hankkinut Siltalan turvonneisiin ranteisiin lääkkeeksi lyijyvettä. "Kukaan ei arvannut, että se ryhtyisi sitä juomaan," Pallari päivitteli. Huoneessa vallinneen pitkän hiljaisuuden rikkoi Pallari kysymällä varovasti, mistä komisariolla oli aikomus tutkimukset aloittaa. Mäkisen vaatiessa saada kuulustella lyijyvesikuurin vastuuhenkilöitä välittömästi, Pallarin ilme muuttui entistä vaivautuneemmaksi: "Ei taida heti onnistaa - Kaukonieni lähetettiin eilen omasta pyynnöstään rintamalle." Mäkinen olisi lentänyt persuuksilleen, jos ei olisi jo valmiiksi istunut sohvalla.

Mäkinen asteli Kerolan saattamana hänelle varattuun työhuoneeseen ja päätti ensitöikseen vilkaista tuoreinta tapausta. Väpeli Siltala oli kuulusteluissa kieltänyt kaikki esitetyt syytökset alusta alkaen. Myöskään ristikuulusteluissa hänen entiset - vakoilutoimensa tunnustaneet aliupseerinsa eivät olleet saaneet muistia paranemaan. Siltala oli seitsemän liuskan mittaan venyneen kuulustelupöytäkirjansa mukaan kertoillut niitä näitä. Kaukonien kuulustelemat viimeiset päivät oli kuitattu muutamalla rivillä. Ne sisältävät Siltalan lyhyen tunnustuksen ja viimeisen viestin hänet vakoilutoimintaan värvanneelle, edesmenneelle esimiehelleen: " Pajakka, sinä saatanan perkele ...".

Siltalan papereille Mäkinen antoi paremman arvosanan, kuin aikaisemmin lukemalleen Pajakan kuulustelupöytäkirjalle. Edellisen laatimiseen oli nähty enemmän aikaa ja vaivaa. Kummassakin tapauksessa oli Mäkisen mielestä kyseessä selvä murha, vaikka ne oli koitettu vahingoksi ja itsemurhaksi lavastaa. Mäkinen käsitti,

miksi juuri hänen oli valittu tehtäväänsä. Entisenä ohranana hän tunsikin henkilökohtaisesti suuren osan jutun tutkimuksiin osallistuneista sekä Valpon tavan toimia. Sitä hän ei käsittänyt, mitä häneltä oikein vaadittiin. Kuka vaati ja kuinka pitkälle tutkimuksissa oli viisasta edetä? Sodanaikaisissa oloissa asioiden perusteellinen penkominen näytti olevan hengenvaarallista. Ehkäpä Siltalan kuolema oli tahallaan ajoitettu hänelle varoitukseksi.

Mäkinen päätti rajoittaa tehtävänsä virallisen osuuden kuulusteluissa tapahtuneiden peruutusten syyn selvittämiseen. Hetkeä aikaisemmin näkemänsä kuolleen miehen mustelmien perusteella hän epäili, että niitä löytyisi myös muilta pidätetyiltä. Kaikessa hiljaisuudessa hän keräisi aineistoa mahdollisista raskaammista teoista ja esittelisi ne päällikölleen: "Murehtikoot hevonen, kun sillä on isompi pää."

Ei näy reikää seinässä eikä lattiassa

Komisario Mäkinen aloitti Petsamon vakoilujutun tutkimukset tutustumalla Valpon Kemin alaosaan. Pajakan kuoleman jälkeen Kemin poliisin laatimat tutkintapöytäkirjat kainalossaan hän asteli Kerolan opastuksella kuulusteluhuoneeseen, jossa vakoilusta epäilty jääkärikapteeni oli saanut surmansa.

Kuulustelupöytäkirjojen mukaan pidätettyjen vartijana toiminut palomies oli ollut mukana raahaamassa ruumista ulos huoneesta. Mäkisen pyynnöstä Kerola ryhtyi muistelemaan tapausta. Kovinkaan yksityiskohtaisesti hän ei siitä pystynyt kuvaamaan - eikä myöskään nimeämään, ketä oli ollut läsnä: "Oli hirveä hässäkkä ja seurakunta sekaisin." Pajakan hän muisteli kuitenkin olleen poisvietäessä umpikuollut.

Mäkinen mittaili silmillään kuulusteluhuoneen lattiaa. Pinttyneistä kengänjäljistä päätellen, sitä ei oltu luututtu viimeiseen puoleen vuoteen. Ruumiinavauspöytäkirjan mukaan luoti oli lävistänyt rintakehän sydämen alapuolelta ja Pajakka oli kuollut valtavaan verenvuotoon. Huoneesta tai portaikosta Kemin poliisi ollut ei löytänyt veren tippaa. Myöskään Mäkinen ei havainnut merkkejä verestä tai edes siitä, että sitä olisi poispyyhitty.

"Mene seisomaan siihen, mistä ruumiin ylös nostitte," Mäkinen komensi Kerolaa ja vetäisi esiin virka-aseensa. Mäkinen katsoi kumppaniaan silmiin, kun painoi pistoolin tämän rintaan. Silmissä välähti pelon sekainen häivähdys. "Pyörähdä hitaasti," Mäkinen sanoi ja alkoi pistooli ojossa kiertää Kerolaa. "Ei näy luodinreikää seinässä eikä lattiassa," hän totesi viimein ja pisti aseensa koteloon. Hölmistynyt palomies huokaisi helpotuksesta.

"Soita Kemin poliisiin ja kysy, missä luoti on, kun sitä ei pöytäkirjoissa mainita. Ja sano samalla, että tuovat näyttille surma-aseen ja patruunat," käski Mäkinen ja osoitti pöydällä olevaa puhelinta. Kerolan vääntäessä numeroa komisario siirtyi eteiseen ja sulki oven takanaan. Hän asettui penkille, missä oletti Pajakan kuulustelujen päätteeksi huoneesta poistettujen pikakirjoittajien istuneen. Kerolan puhelu kuului halteksiseinän

läpi selvästi. Muun näkemänsä perusteella Mäkinen ei enää ihmetellyt, etteivät sihteeriköt olleet kuulleet Pajakan surmanlaukausta. Sitä ei oltu täällä ammuttu. Samalla hän tunsi, että kaikki ei vielääkään täsmännyt. Jotain oli jäänyt huomaamatta.

Seuraavana päivänä Mäkinen alkoi kuulustella kapteeni Pajakan ampuneen Sulo Auerin ryhmän etsiviä, jotka oli hyllytetty surmatyön jälkeen. "Kemin Kauhu" itse oli vielä vangittuna Oulun lääninvankilassa, mutta oli pitkin hampain luvattu hänen eteensä toimittaa. Mäkinen tiesi talon tavat ja arvasi, että Auerin alaiset olivat yhdessä sopineet, mitä sanotaan. Syy petsamolaisten vakoilijoiden tunnustusten peruutuksiin oli kaikkien mielestä se, että pidätetyt olivat päässeet putkassa sopimaan asioista keskenään.

Lähtökohtana koko maan kattavaksi agenttitarinaksi paisuneessa vakoilujutussa näytti olevan syksyllä 1937 tapahtunut "värväystilaisuus" Leijärven venäläiselle rajavartioasemalle. Kuulustelupöytäkirjojen mukaan väepeli Siltalan mukana oli ollut neljä rajavartioston aliupseeria ja oppaana toiminut Uula Haltta. Myöhemmin nämä olivat toimineet päätekijöiden yhteydenpitäjinä venäläisiin. Vakoilutehtäviin lupautuneet aliupseerit olivat kiertäneet ympäri maata lomillaan ja virkatehtävissään. Tapahtumiin oli vedetty osallisiksi ympäri maata monia siviili- ja sotilashenkilöitä, joita ei paria poikkeusta lukuunottamatta oltu vaivauduttu edes kuulustelemaan.

Koska yksittäiskuulusteluissa ei valaisevaa tietoa herunut, Mäkinen käski Kerolaa hakemaan kuultavaksi koko porukan kerralla. Vaitonaiselle etsiväkaartille Mäkinen esitti yksinkertaisen kysymyksen: "Miten on mahdollista, että samaan aikaan kun rajavartijat olivat värväytymässä vakoojiksi kaukana rajan takana, Petsamossa oli käynnissä sotaharjoitus, johon he kaikki kouluttajina osallistuivat?"

Pitkän hiljaisuuden jälkeen tunnustusten hankkiminen pakottamalla myönnettiin, mutta pakottamisen laadusta ei kukaan ollut tietoinen. Jos jotakuta oli käsitelty kovakouraisesti, kukaan ei kuulostanut olleen paikalla ja syy vieritettiin esimies Auerin niskaan. Eräs puolusteli, että Vaasan hovioikeuden kanneviskaalikin oli ollut sitä mieltä, ettei pakottamalla hankittu tunnustus poista teon rangaistavuutta.

"Ulos!" Mäkinen karjaisi. Katsellessaan kuulusteluhuoneesta poistuvia etsiviä hän yhtäkkiä tajusi, mikä häneltä oli jäänyt huomaamatta. Kerola oli valehdellut. Tämä ei ollut voinut olla kantamassa Pajakan ruumista huoneesta, jossa sitä ei ollut siellä koskaan ollut. Mäkinen kaivoi salkustaan kuolemantapaukseen liittyvän tutkintapöytäkirjan. Toista kuukautta aikaisemmin Kerola oli kertonut kapteenin olleen uloskannettaessa hengissä ja yrittäneen puhua.

Osa IX: Tossu pois ja pampulla jalkapohjiin!

Komisario Mäkinen katsoi kuulusteluhuoneen ovensuupenkillä odottavana istuvaa vanginvartija-palomies Kerolaa. Ennen kuin tämä

ehti kysyä, ketä seuraavaksi piti hakea kuulusteluun, Mäkinen käski pitää loppupäivän vapaana, jotta ehtisi perehtyä papereihinsa.

Mäkinen katseli kun Kerola ontui ulos ovesta ja varmisti ikkunasta, että tämä todella poistui talosta. Mikä mies tämä oli? Miksi Kerola oli puhunut muunneltua totuutta? Miksi koko tämä sirkus oli järjestetty? Miksi Pajakka ja Siltala - ainoat avaimet vakoilujutun lopullisen ratkaisun suhteen - oli pitänyt raivata tieltä? Kenen tieltä? Miksi Kemin poliisi ei ollut tutkinut kuolemantapauksia kunnolla? Kysymyksiä risteili Mäkisen päässä enemmän kuin niihin oli valmiita vastauksia.

Loppupäivän hän kierteli Valpon käytävillä, jututti siivoojia, putkanvahteja, talonmiestä ja ylipäätään kaikkia, jotka sattuivat käytävillä vastaan tulemaan. Urkintakierroksen loppusaldo ei ollut kehuttava. Hän sai kuitenkin kuulla, että Kerola oli tullut Kemin Valpoon vartijaksi syksyllä, YH:n eli sotaa edeltävän yleisen liikekannallepanon aikoihin. Kukaan ei tiennyt mistä - eikä tämä ollut liiemmin omista asioistaan kertoillut. Kukaan muu vanginvartijoista ei ollut vääpeli Siltalan lyijyvesilääkityksestä tiennyt eikä pulloja sellissä havainnut - ainoastaan Kerola oli hänelle aikaisemmin kertonut sellaisia nähneensä.

Pajakan kuoleman aikaiset vartijat oli lähetetty rintamalle. Alkuperäisistä oli paikalla vain vanha nostomies, joka muisteli erään heistä maininneen, että eräänä iltana selliosastolta olisi kuulunut ammuntaa. Mäkinen tutki kaikki pidätettyjen säilytystilat, mutta ei havainnut mitään normaalista poikkeavaa. Samalla komisario loi ensisilmäyksen vakoilujutun takia vielä pidätettynä oleviin pariinkymmeneen petsamolaiseen, jotka odottivat siirtoa jatkotutkimuksiin Valpon Helsingin pääosastolle.

Pidätetyt olivat nyt omissa selleissään, sillä suurin osa vakoiluepäillyistä oli syksyllä näytön puutteessa vapautettu. Joukossa oli vielä neljä rajavartijaa sekä rajan pinnassa liikkuneita poromiehiä - evankelisluterilaisia lappalaisia sekä kreikkalaiskatolisia kolttia. Suuri osa vangeista oli venäläissyntyisiä kalastajia. Jokaisen sellin asukkaan Mäkinen pyysi riisumaan paitansa. Suurimmalla osalla näkyi yläruumiissa kellastumaan päin olevia tummia laikkuja. Muutaman kylkiluut eivät olleet mustelmilla. Toimistoonsa päästyään Mäkinen tarkisti pöytäkirjoista, että jälkimmäiset eivät olleet Auerin kuulustelemia.

Seuraavan aamun alkajaisiksi Kerola toi kuulusteluhuoneeseen poromiehen, jonka suksenjäljistä tunturissa kaikki oli alkanut. Mäkinen pani alusta alkaen merkille Uula Haltan pelokkaan käyttäytymisen. Tämä jatkoi aikaisemmissa kuulusteluissaan aloittamaansa avointa linjaa, tosin jatkuvasti kertomustaan muutellen. Rajan taakse alkoi nyt varsinainen kansainvaellus. Vuodesta 1932 lähtien Uula oli kertomansa mukaan opastanut venäläisten puheille yli kolmeakymmentä eri henkilöä, useita heistä useampaan kertaan. Vakoilutietoja olivat rajan taakse käyneet viemässä niin kulkusälli Hankala-Väisänen,

lennättimenhoitaja Sippel, Loviisa-yhtiön työnjohtaja Katila, kauppias Johansson, pankinjohtaja Raunio, eläinlääkäri Karhunen, kalaosuuskunnan entinen johtaja E. Kari kuin myös rajavartioston henkilökunta sekä monet, monet muut.

Huomatessaan Mäkisen huvittuneen ilmeen, Haltta lopulta tokaisi: "Sano nyt suoraan, miten pitää kertoa. Pitääkö ottaa pois, vai pitääkö lisätä?" ja samalla hän tarjoutui kertomaan asiat aivan niin kuin kuulustelija halusi. Mäkisen mielestä asenne ei ollut lohduttava totuuden löytämisen suhteen. Värikkäät kertomukset saivat lopulta tutkijansa epäilemään tutkittavansa henkisiä kykyjä. Suoritettiin laskukoe, jossa tämä osoittautui kykenemättömäksi laskemaan 19 suurempaan lukuun. Niistäkään hän ei osannut soveltaa käytäntöön enempää kuin kahden käden sormien määrää.

Omaa ymmärtämättömyyttään Uula itse tuntui pitävän tekojensa motiivina. Sitä mieltä oli myös Mäkinen, jonka mielestä tämä oli yksinkertaisuudessaan ollut vakoilupuuhissa pelkkä statisti. Samaa hän ajatteli myös seuraavaksi kuulusteluun tuodusta - eräästä Uulan ilmiantamasta, joka näytti olevan vielä enemmän luojalta saaliissa. Puhuteltuaan kuulusteltavaa vakavasti, Mäkinen kysyi pelkääkö tämä jotakin. Mies purskahti itkuun ja heittäytyi maahan. Lyöden päätään hämmästyneen kuulustelijansa kenkiin, tämä vannotti, ettei saa kellekään kertoa, että hän oli valehdellut kaikki aikaisemmat tunnustuksensa.

Mäkinen oli nyt varma, että Auerin "Tossu pois ja pampulla jalkapohjiin" -menetelmä oli mielettömien tarinoiden takana.

Osa X: Nimi paperiin tai takaisin orteen!

Palomies Kerola saatteli Kemin Valpon putkasta vakoilusta epäiltyinä olevia petsamolaisia komisario Mäkisen eteen vuoronperään. Kuulusteltaviensa luottamuksen voitettuaan nämä selittivät hänelle, että olisivat aikaisemmin kertoneet ja allekirjoittaneet mitä vain päästäkseen irti pieksäjäisistä. Pahoinpitelyitä oli suoritettu pistoolin piipulla kylkiluita hankaamalla, iskemällä nyrkillä kasvoihin ja mahaan sekä repimällä tukasta.

Alusta saakka pidätettynä ollut rajavartija opasti Mäkisen kaupungin ulkopuolella sijaitsevalle maatilalle, jonka heinäladossa pidätettyjä oli pehmitetty. Alikersantti Uutela näytti ladon ortta - johon kuulusteltavia oli käsiraudoista ripustettu - ja ranteitaan, missä näkyi yhä verestävät jäljet. Samanlaiset Mäkinen oli nähnyt edesmenneen vääpeli Siltalan ruumiissa. Lattialla lojui rottinkikeppi, jota oli käytetty "jalkojenhoitovälineenä". Mäkinen olikin ihmeteltyt, että alikersantti ontui vielä pahemmin kuin Kerola. Uutela riisui saappaansa. Jalkapohjiin kohdistuneiden lyöntien seurauksena toinen jalka oli monenkirjava ja nilkkaan saakka pöhössä. Pahoinpitelyiden ajaksi kuuluttavien suut oli Uutelan mukaan tukittu heinillä, jotta tuskanhuudot eivät olisi kuuluneet: "Pieksämisen

jälkeen annettiin eteen valmis pöytäkirja. Vaihtoehtoja oli kaksi: nimi paperiin tai takaisin orteen."

Uutelan lisäksi myös kaksi muuta rajavartioston aliupseeria oli perunut aikaisemmissa kuulusteluissa kertomansa täysin ja vakuuttivat Mäkiselle niiden johtuneen pakotuksesta. Ainoastaan kersantti Arajärvi myönsi sotkeutuneensa Pajakan ja Siltalan harjoittamiin vakoilupuuhiin - tosin vastoin tahtoaan. Tämä oli saanut tehtäväksi viedä rajan pinnassa porojaan paimentavalle Haltalle kirjeitä, joita oli aluksi luullut poroasioita koskeviksi.

Erään Pajakalta saamansa lähetyksen Arajärvi oli kertomansa mukaan aukaissut ja polttanut. Tutkittuaan kirjeen sisällön hän oli huomannut, että se käsitteli sotilaallisia asioita. Tapauksen johdosta hän oli joutunut esimiehensä uhkailemaksi, joka oli vannottanut alaistaan vaikenemaan. Vastakkain olisivat tuolloin olleet jääkärikapteenin ja alikersantin sana: "Paljastumisen pelossa en uskaltanut lopettaa", hän myönsi kuulustelijalleen.

Pidätettynä olevien osalta Mäkinen katsoi asian tulleen omalta osaltaan loppuunkäsittelystä ja kirjasi raporttiin päätelmänsä. Enempää hän vaivautunut vakoilunsa tunnustaneita ja perumisen jälkeen vapautettuja kuulemaan. Mahdotonta se olisi niissä oloissa ollutkin, sillä suurin osa taisteli parhaillaan venäläisiä vastaan rintamalla. Enää oli kuultavista jäljellä koko tapauksen avainhenkilö "Kemin Kahu", joka oli Oulusta tuotu paikalle.

Kemin poliisilaitokselta oli Mäkisen pöydälle toimitettu Sulo Auerin ase, jolla Pajakka oli tietävästi pari kuukautta aikaisemmin surmattu. Paperipussissa olivat myös lipas, patruunat ja hylsy, josta surmanluoti oli lähtöisin. Itse luoti oli löytynyt vasta Mäkisen sitä kaipailltua. Se oli kovan etsinnän tuloksena pyörähtänyt esiin Pajakan asetakin vuorin välistä. Kerolan mennessä noutamaan Kauhua kuulusteluun, Mäkinen jäi ihmettelemään mainittua todistusaineistoa - joka sai hänet todella hämmästyneenä. "Pitävät minua täydellisenä idioottina," hän kirosi. Tarkemmin asiaa ajateltuaan hän tajusi olevansa bulvaani, joka oli muodon vuoksi lähetetty auktorisoimaan ennalta suunniteltua näytelmää. Käynnissä olevassa pelissä ei totuudella näyttänyt olevan mitään arvoa.

Mäkinen päätti noudattaa äärimmäistä varovaisuutta, mutta toisaalta olla talossa talon tavalla - ulvoa sutena susilaumassa. "Hämäyksellä hankittu etutikki on enemmän kuin puoli voittoa," hän päätti taittaessaan kirjekuoreen tyhjän paperiarkin. Osoitteeksi hän kirjasi Keskusrikospoliisi, Helsinki. Kerolan ohjattua Auerin kuulusteluhuoneeseen, komisario ojensi kuoren saattajalle ja käski toimittaa sen pikakirjeenä. Kerola vastusteli, sillä osaston ainoan auto oli kuulemma ajossa ja posti sijaitti kilometrien päässä. "Sitten on mentävä jalan," Mäkinen vastasi, ja osoitti vastahakoiselle vartijalleen ovea. Sanomatta muuta Mäkinen kääntyi ikkunan ääreen ja odotti kunnes näki Kerolan ontuvan kadulla.

"Sinutko ne lähetti," aloitti oven suuhun jätetty Auer. Mäkinen viittasi puujakkaraa, jossa kuulusteltavien yleensä oli tapana istua. "Tuntuu varmaan oudolta istua pöydän sillä puolen," hän

vastasi ja silmäili entistä kollegaansa. "Kemin Kauhun" terrierimäisestä olemuksesta oli enää muisto jäljellä. Ainoastaan levottomista, vaikkakin väsymyksestä verestävistä silmistä saattoi aistia entistä uhmaa.

Osa XI: Luuletko, että ne antavat sinun elää?

"Olet sitten keittänyt kokoon oikein komian jutun," aloitti komisario Mäkinen. Jääkärikapteeni Pajakan surmasta syytettä odotteleva Valpon etsivä Sulo Auer ei vastannut, vaan katsoi tyhjää seinää kuulustelijansa takana. "Minä tunnen taktiikan. Joka syksy ennen valtion budjetin käsittelyä on Valpolla tapana pistää pystyyn näyttävä operaatio, jotta rahaa saadaan. Sinua ne ovat käyttäneet hyväkseen ennenkin - mutta nyt on homma tainnut karata käsistä?"

"Näyttääkö tutulta?" Mäkinen kysyi saarnansa päätteeksi ja otti pöydältä tämän entisen virka-aseen käteensä. Hän suuntasi sen suoraan kohti kuulusteltavansa otsaa ja alkoi puristaa liipasinta. Auerin silmät räpsähtivät pelonsekaisesta hämmästyksestä.

Laukaisukoneisto oli jäykkä, Mäkinen otti malliksi avukseen toisen käden etusormen ja suurta ponnistusta ilmehtien painoi liipasimen pohjaan. Puristuksen voimasta aseeseen piippu nytkähti ohi Auerin pään, samalla kun iskuri naksautti tyhjää. "En ihmettele, että tällä sattuu mihin sattuu - mutta se on ihme, että tämä voi laueta vahingossa. Liipasinpuristusvoimaksi ovat tekniikan pojat mitanneet 2,5 kiloa."

Seuraavaksi Mäkinen asetti pöydälle vierekkäin jääkärikapteenin surman aiheuttaneen 7,65 kaliberin luodin ja hylsyn, jonka nallia ympäröi vihreä reunus. Nopealla liikkeellä hän vetäisi aseeseen liikkuvat osat taakse ja huomautti yhä äimistyneemmäksi käyvälle kuulusteltavalleen, että vasta nyt on patruuna siirtynyt lippaasta piippuun. "Miten on mahdollista, että ennen Pajakan kuolemaa aseesi on ollut latingissa kuukauden?" tivasi Mäkinen.

Ennen kuin Auer ehti vastata, Mäkinen veti uudestaan liikkuvat taakse. Panospesästä lensi ulos patruuna, jonka nallia ympäröi punainen reunus. "Kerro minulle miksi lippaassa olevat patruunat eivät ole samanlaisia kuin tappavan laukauksen jäljiltä oleva hylsy?"

Kemin poliisin aikaisemmin suorittamissa kuulusteluissa Auer oli selittänyt patruunan joutuneen aseeseen kuukautta ennen tapausta 13-vuotiaan poikansa toimesta, joka oli saanut patruunan toveriltaan. Poika oli vahvistanut kertomuksen - pojan toveri ei. Kukaan ei ollut ihmetellyt myöskään sitä, että Auer ei ollut tarkistanut asettaan, vaikka oli surmanlaukausta edeltävänä päivänä luovuttanut siitä ammuksia pidätettyjen vartijalle. Koska kuulusteltavalla ei ollut asiaan enempää sanottavaa, Mäkinen kysyi: "Kuka ampui Pajakan?" Pitkän odottavan hiljaisuuden jälkeen Auer vastasi vielä yksinkertaisemmin: "Minä!"

"Tiedät varmasti, että minä tiedän, että siinä paikassa ja niissä olosuhteissa se olisi ollut tekninen mahdottomuus!" Mäkinen korotti ääntään ja painotti, että kuolemantapauksen tökerö lavastus todisti Auerin syyttömyyden. Järjestely olisi ollut tarpeeton, mikäli tämä olisi ollut teon suorittaja. "En epäile, ettetkö sinä olisi siihen kyennyt - mutta kerro minulle, miksi otat niskaasi teon, jota et ole voinut tehdä?"

Auer vaikenä. "Minä ymmärrän sinua", jatkoi Mäkinen: "Olet päättänyt valita pienimmän riesan tien. Raastuvassa on pahoinpitely- ja väärinkäytössyytteiden asemesta tarjolla kuolemantuottamus. Valpo-urasi on kuitenkin auttamattomasti ohi, mutta suoraselkäläiselle Isänmaan petturin teloittajalle löytyy jatkossa paremmin töitä, kuin raukkamaiselle pikkunilkkien pieksäjälle."

Mäkisen sanat tehosivat. "On siinäkin mies! Olet tullut kaivamaan hautaa entisille kavereillesi ja omalle virastollesi!" kiihvasti Auer: "Mikä sinä luulet olevasi? Etkö tajua, että tässä on suuremmat voimat takana. Jos et älyä ajoissa lopettaa, voi olla, että saat viedä raporttisi omaan hautaan mukaasi!" Mäkinen oli saanut, mitä halusikin: Auerin puhumaan ohi suunsa.

Mäkinen virnisti: "Sulo, sinä olet tulossa vanhaksi." Myös Auer hymyili ensimmäistä kertaa ja antoi kuulustelijansa ammattitaidolle tunnustuksen. " Voi olla, että olet oikeassa", jatkoi Mäkinen ja kääntyi jälleen ikkunaan: "Haudoista puheenollen - sitä sinä olet kaivanut itsellesi jo pitkään. Nyt olet vastuussa Valtiollisen poliisin tähänastisen historian suurimmasta möhläyksestä. Tuskinpa kukaan pystyy parempaan seuraavaan 65 vuoteen," hän jatkoi yksinpuheluun: "Nyt on sitten vain pelastettava, mitä pelastettavissa on - ettei erään valtiollisen instituution olemus menettäisi lopullisesti naamaansa. Oikeusvaltio jauhaa nyt sinun takiasi myllyynsä niin syyttömät, syyntakeettomat kuin syyllisetkin - joista ei enää pirukaan ota selvää."

"Miten sinä itse luulet tästä selviäväsi? Leväperäistä kehnomman rikostutkinnan ja vaikutusvaltaisten takapirujesi ansiosta pääset nyt vähällä - mutta luuletko, että ne antavat sinun elää? Luuletko, että puolensataa hakkaamaasi lapinmiestä unohtavat? Jos sinut viedään rintamalle - ellei edestä satu, niin takaa sattuu. Jos tässä sodassa vielä käy huonosti, niin päiväsi ovat luetut."

"Tulevaisuuden ennusteesi on vielä kehnompi kuin minun", sanoi Mäkinen lopuksi ja katseli, kun postista palaava Kerola ontui jo kadulla. "Kuka ampui Pajakan, kysyi Mäkinen. "Minä, kuului vaisu vastaus kuulustelupöydän takaa.

Osa XII: Älä vain väitä, että epäilet teloittajaksi sisäministeriä!

Toista viikkoa oli kulunut siitä, kun komisario Vihtori Mäkinen oli matkustanut Kemiin ja nyt hän istui työpaikallaan Helsingissä esimiehensä työhuoneessa. Päällikkö silmäili Mäkisen kahtena

kappaleena tekemää raporttia kulmat kurtussa, väliin päätään puistellen.

"Ymmärrät varmaan, että sotatilan vallitessa tällaista tekstiä ei voi laajempaan tietoon levittää. Siitä syntyisi skandaali, tämä huomautti lopulta: "Asialla on kuitenkin kiire, sillä Petsamon vakoilujuttu on muilta osiltaan menossa Vaasan hovioikeuden käsittelyyn."

Mäkinen myönsi käsittävänsä asian täysin ja kertoi jättäneensä raportistaan tahallaan pois kaikkein raskauttavimmat johtopäätökset. "En epäile kykyjäsi - mutta asia on niin, että yleisen edun kannalta tämä on kirjoitettava uusiksi," sanoi päällikkö: "Vaikka en haluaisi enempää tietää - voitko kuitenkin täsmentää, mitä tästä vielä puuttuu", tämä jatkoi.

"Niin kuin siellä on sanottu - jutussa oli asiapohja. Oli tapahtunut rikos, joka kuitenkin vallinneiden olosuhteiden ja kiireen vuoksi paisui niin suureksi, että siihen kytkeytyi täydellisesti syyttömiä henkilöitä. Juttuun osallisten syyllisyyttä tai syyttömyyttä ei kyetty täydellisesti selvittämään aikaisemmissa kuulusteluissa tapahtuneiden epäasiallisuuksien vuoksi," kertasi Mäkinen:

"Toiseksi, Pajakan surmaaminen Sulo Auerin toimesta olosuhteissa ja tavalla kuin on annettu ymmärtää, on tekninen mahdottomuus. Surma ei tapahtunut siinä paikassa kuin on väitetty. Oletetun surma-aseen lippaassa olevat panokset olivat sisäministeriön yleisesti käyttämiä, kun taas surmanluotia kantanut oli Suomen armeijan patruunatehtaan lataama. Surmanluotia ei ole tutkittu. Ei tiedetä onko se lähtöisin Auerin aseesta vai ei. Lisäksi kuulusteluista laadittu pöytäkirja on väärennös, koska Pajakka ei voinut olla enää hengissä väitetyn kuolemansa aikaan."

"Edellisiä faktoja seuraa kysymys: jos Auer ei ampunut Pajakkaa, niin kuka sen teki?" kysyi päällikkö." Todennäköisesti tekoon syyllistyi jokin korkeammassa asemassa oleva henkilö tai ryhmä, joka otti oikeuden omiin käsiinsä ja pani tuomion täytäntöön," vastasi Mäkinen:

"Asiakirjojen mukaan Pajakan oletetun kuoleman aikaan Kemissä olivat ainakin Valpon päällikkö Säippä, osastopäälliköt Linna ja Pallari sekä maaherra Hillilä. Illalla nämä lähettivät muodon vuoksi tapauksesta sähkeen sisäministeri Kekkoselle Helsinkiin. Jälkimmäisen liikkeistä Kemissä ei ole havaintoja, mutta aikaisemmin samalla viikolla hänen tiedetään vierailleen Lapissa."

"Alat kuulostaa yhtä vainoharhaiselta kuin Auer. Älä vain seuraavaksi väitä, että epäilet teloittajaksi sisäministeriä!" julmistui päällikkö Mäkiselle. "En väitäkään. - Mutta se mitä paikalla ollut maaherra tiesi, on varmasti saatettu myös hänen esimiehensä tietoon. Sinä tiedät, että Hillilä on Kekkoson hyvä kaveri - molemmat EK:n entisiä etsiviä ja opiskeluaikaisia kämpäkavereita. En minä heitä epäile, mutta todennäköistä on, että he ovat syyllistyneet rikoksen salaamiseen - kuten myös muut edellä mainitut herrat. " Mäkinen loivensi: "Vääpeli Siltalan myrkyttäminen on sitten hankalampi tapaus. Tuskinpa koskaan

saadaan tietää kenen käskystä se tehtiin, koska jäljet osattiin peittää paremmin.”

Päällikkö painoi tyrmistyneenä päänsä yhteen puristettujen käsiensä väliin kuin budhalaismunkki ja sihisi hampaidensa välistä, että kuka sen teki? ”En tiedä varmasti,” vastasi Mäkinen ja kertoi lähtiessään Kemistä tarkistaneensa Valpon vahtimestarin kulunvalvontakirjasta kaikki virastossa vierailleet: ”Pajakan surmapäivän sivu oli revitty kirjasta. Kaikkein kummallisinta kuitenkin on, että huhupuheita lukuunottamatta kaikki lähteet vaikenevat täysin Pajakan lähimmän esimiehen mahdollisesta läsnäolosta.”

”Normaalisti kun upseeria kuulustellaan, pitää vähintään samanarvoisen upseerin olla paikalla”, aloitti Mäkinen - mutta pyörähti yhtäkkiä tuoliltaan lattian pintaan. Lause jäi kesken, sillä samassa päällikön pöydän takana raollaan olleesta neuvotteluhuoneen ovesta syöksyi raivostunut sotilas, joka koetti saada komisarion pistoolinsa tähtäimeen.

Osa XIII: Kellarikerroksessa ei pommi voi pudota päähäsi

Keskusrikospoliisin päällikön virkahuoneeseen rynnännyt eversti ehti laukaista pistoolinsa kaksi kertaa tavoitellen lattialla pyörivää komisario Mäkistä, ennen kuin takaovesta ehti syöksyä apuun kaksi muuta sotilaspukuista. Nämä saivat horjutettua raivopäisenä riehuvaa, Lapin rajavartioston komentajaa, Oiva Willamoja sen verran, että viimeinen laukaus sattui kattolamppuun. Ensimmäinen oli mennyt Mäkisen kainalon alta lävistäen takin liepeet.

Rivakan painiottelun päätteeksi jälkimmäiset saivat selkävoiton. Mäkinen ei ollut uskoa silmiään, kun katseli edessään yleisesikunnan tiedusteluosaston majuri Paatsalon ja palosotilaana tuntemansa Kerolan sitovan julmasti kiroilevan everstin käsiä tämän omalla komentovyöllä. Tällä kertaa Kerola oli sonnustautunut luutnantin asepukuun.

Noustessaan lattialta hän nappasi vaistomaisesti taskuunsa Willamon automaattiasesta lentäneen hylsyn ja havaitsi, että iskurin koloamassa nallissa oli vihreä reunus. Paatsalon ja Kerolan saatua raahattua vastaanpyristelevän vankinsa huoneesta, jälkimmäinen palasi takaisin ja katsoi ylös konkoilevaa Mäkistä: ”Meidän kaikkien loppuelämän kannalta on parasta, että unohdat kaiken,” tämä sanoi matalalla äänellä ja ontui huoneesta sulkien oven perässään.

Oven takaa kantautuvan eläimellisen metelöinnin seasta kuuluvasta puheesta Mäkinen arveli tyrmistyneenä, että hänen raportointiaan oli ollut salaa kuuntelemassa vielä muitakin. Vasta nyt hän kiinnitti huomionsa välikohtauksen ajaksi työpöytänsä taakse maastoutuneeseen esimieheensä ja loi tähän murhaavan katseen. ”Olen pahoillani,” kalpeakasvoinen päällikkö sai viimein

rykäistystä suustaan: "En osannut aavistaa, että tässä käy näin. Tarkoitus ei ollut saattaa sinua hengenvaaraan."

Mäkinen tajusi astuneensa liian suurille varpaille. Hänet oli määrätty tutkimaan Kemin täydelliseen katastrofiin päättyneitä vakoilututkimuksia, jotta näytelmän järjestäneet saisivat tietää, kestäisivätkö ne päivänvalon. Samalla hän tajusi, että hänen loppuelämänsä jäisi lyhyeksi, ellei hän äkkiä keksisi jotain suojakseen.

"Jotenkin minä arvasin tämän. En edes halua tietää, ketä tuolla huoneessa oli - mutta sano niille, että tuo pöydälläsi oleva raportti on täydellisenä säilötty varmaan talteen. Jos sattuu, että minä täältä lähtiessäni jään raitiovaunun alle tai päähäni putoaa lentopommi ... jos sattuu, että yllättäen katoan ... jos sattuu, että minut pidätetään epäiltynä valtion vastaisista hankkeista tai vaikkapa pontikankeidosta - raportti päättyy lehdistön käsiin Ruotsissa," Mäkinen hämäsi ja mielessään harmitteli, ettei ollut älynnyt varmistaa selustaansa. Hänen tulevaisuudennäkymänsä eivät olleet kovin hyvissä kantimissa: pikaisesti keksitty hätävale oli nyt hänen ainoa epävarma henkivakuutuksensa.

Päällikkö huokaisi: "Minun olisi pitänyt lähettää Kemiin tyhmempi mies - tai sitten viisaampi. Varoitin, että asia on arkaluontoinen ja sitä piti käsitellä sen mukaisesti. Minulla ei ollut aavistustakaan, mitä siellä oli tapahtunut - mutta tajuat kai, ettei vallitsevassa sotatilanteessa ole yleisen edun mukaista saattaa julkisuudessa kyseenalaiseksi viranomaisien toimintaa. Varsinkaan, jos siinä on osallisena korkeinta poliittista ja sotilaallista johtoa. Se söisi kansan moraalia ja puolustustahtoa tilanteessa, jossa Isänmaamme on vaarassa."

"Mitä tässä tilanteessa merkitsee kaksi kuollutta maanpetturiä, jotka oikeudessa olisivat ehkä saaneet kymmenen vuoden tuomiot? Jos tämä sota hävitään, heidät olisi välittömästi vapautettu juhliittuina neuvostosankareina. - Onko se oikeutetta, että tälläkin hetkellä omat miehemme kaatuvat Kannaksella maata puolustaessaan ja nämä olisivat saaneet elää?" päällikkö jatkoi.

"On ja ei," vastasi Mäkinen painokkaasti ja nosti pystyyn rytäkässä kaatuneen tuolinsa: "Tiedätkö, miksi minä aikanaan lähdin Valposta? Kyllästyin katselemaan ihmisten kiusaamista "yleisen edun" nimissä. - Olkoonkin, että monet olivat syyllistyneet hirveisiin tekoihin, vaarantaneet valtion turvallisuuden ja rikkoneet lakia - mutta sain tarpeekseni pieksämällä hankituista todisteista ja kummallisista itsemurhista. Muuan hyppäsi kolmannelta kerroksesta panssarilasin läpi asfaltille ja eräs jopa hukuttautui omaan kuisankoonsa. Niiden päälle vielä kahvihuoneessa naureskeltiin."

"Myös sinä olet vannonut puolustavasi lakia. Oikeusvaltiossa kukaan ei voi olla lain yläpuolella. Sen yläpuolella ei voi olla poliisi, ei armeija, ei valtion johto eikä edes se niin sanottu "yleinen etu". Jos näin olisi, tiedätkö mitä siitä seuraisi? Barbaria! Sellainen yhteiskuntajärjestelmä on käytössä rajan takana ja se pyrkii nyt levittäytymään tännekin. Isämme

Tampereella kaatuivat laillisen yhteiskuntajärjestyksen puolesta ja siihen uskoen taistellaan nyt myös Kannaksella. Jos usko lakiin häviää, kaikki on loppu!" tulistui Mäkinen ja nakkasi virkamerkkinsä pöydälle: "Anon siirtoa rintamapalvelukseen!"

Päällikkö pyöritteli Mäkisen virkamerkkiä kädessään tovin ja pitkän hiljaisuuden jälkeen ojensi sen pöydän yli takaisin: "Anonus evätty. Yleisen edun nimissä on parempi, että pysyttelet hengissä. Saat ylennyksen - tai miten sen nyt ottaa. Entinen arkistonhoitaja lähti viime viikolla rintamalle. Ilmoittaudut huomenna kellarikerroksessa. Siellä ei pommi voi pudota päähäsi."

Osa XIV: Laki kaikille sama, tuomiot vaihtelevat

Komisario Mäkinen istui päivät pitkät keskusrikospoliisin kellarin arkistossa päällikön huoneessa sattuneesta välikohtauksesta lähtien.

Häntä korpesi kaikki, mitä Petsamon vakoilujutun tiimoilta oli tapahtunut ja ylipäättäen se, että hänetkin oli siihen syyttömänä sotkettu. Nyt hän oli epähenkilö - joka tiesi liikaa, mutta jonka annettiin olla rauhassa niin kauan kuin hän pysyisi kellarissaan. Toisaalta Mäkinen oli tyytyväinen siihen, että toistaiseksi oli elävien kirjoissa. Arkistossa pystyi sentään tilanneselostuksia ja kuulustelupöytäkirjoja lukemalla pysymään jotenkuten ajan tasalla.

Mäkinen tiesi, että häntä tarkkailtiin. Eräänä iltana kotiin töistä palattuaan, vastassa oli ollut mahdoton siivo. Oli suoritettu kotietsintä. Aluksi asia lievästi sanottuna harmitti, mutta tarkemmin ajateltuna se antoikin pientä uskoa tulevaisuuteen. Joku oletti, että hänellä oli jotain arvokasta - mitä hänellä ei todellisuudessa ollut.

"Annetaan pysyä siinä luulossa," Mäkinen ajatteli, eikä yrittänytkään aloittaa henkivakuutuksensa uudelleenkirjoitusta. Se olisi aikaa myöten paljastanut, ettei täydellistä selostusta vakoilujutun tapahtumista ollut olemassa. Häntä seurattiin, puhelinta kuunneltiin ja sensuuri aukoi postia. Kenelle mahdollisen aineiston voisi edes toimittaa ja miten?

Talvisodan taistelut taukosivat ja tuli välirauha. Aika kului myös arkistossa pölyisiä papereita mapittaessa. Mäkinen näki, että Pajakan ampumistapaus meni keväällä leväperäisestä tutkinnasta huolimatta sellaisenaan läpi Kemin raastuvanoikeudessa. Syyttäjä tosin koetti väkisin tehdä tapauksesta tapon, mutta lopulta Sulo Auer tuomittiin kuolemantuottamuksesta kahdeksan kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tapahtuneista pahoinpitelyistä ei oikeudessa mainittu, mutta todistusaineistoksi kelpasi Pajakan kuulustelusta väärennetty pöytäkirja. Aivan kuten Mäkinen oli ennustanut, suoraselkäiselle maanpetturin teloittajalle löytyi töitä: Auerin toimi jo syksyllä 1940 Kemin suojeluskunnan paikallispäällikkönä.

Aiemmin keväällä Vaasan Hovioikeuden eteen oli saatu lopulta 16 petsamolaisista. Rajamiehiä joukossa oli enää kaksi. Esimerkiksi

alikersantti Uutela oli jo vapautettu aikaisemmin vähin äänin ja hän ehti vielä mukaan talvisodan taisteluihin. Suurin osa Vaasaan saatetuista oli lapinsukuisia poromiehiä tai venäläissyntyisiä kalastajia. Puolet heistä oli lukutaidottomia suomen kielellä. Kenenkään ei oltu annettu käyttää lainopillista neuvontaa tutkinnan kestäessä eikä myöskään oikeuskäsittelyn aikana.

Suuri osa syytetyistä oli palvelletut varusmiehenä Petsamon rajakomppaniassa ja kertoillut varomattomasti vapaa-aikoinaan komppanian tapahtumista. Samaa olivat tehneet myös suomalaissyntyiset varusmiehet, joita myös oli aikanaan ollut Kemissä pidätettynä. Toisin kuin eksoottisempaa syntyperää edustavat kohtalotoverinsa - heidät kuitenkin vapautettiin jo tutkinnan aikana. Asiaan perehtynyt Mäkinen arvioi arkistokammiossaan oikeusprosessia laillisuuden näkökulmasta: Valpo oli ominut itselleen tuomioistuimen vallan päättää syyttämistä ja syyttämättä jättämisestä.

Valpon etsivät kävivätkin ahkerasti Vaasassa valmentamassa syyttäjää. Tämä ei ollut aluksi uskoa, että annetuilla eväillä voidaan ketään tuomita. Lopulta päästiin yhteisymmärrykseen: Mäkisen 63-sivuista raporttia ei otettu huomioon, koska se sisälsi liikaa arkaluonteista aineistoa. Se julistettiin salaiseksi ja haudattiin hovioikeuden arkistoon. Todisteeksi ei myöskään kelvannut enää Pajakan kuulustelupöytäkirja, koska se sisälsi liikaa paikkaansa pitämättömiä väitteitä.

Syytetyt kielsivät vakoiluun osallistuneensa, mutta myönsivät oikeuteen toimitetut kuulustelupöytäkirjansa paikkansa pitäväksi - vaikkakin samalla väittivät ne pakottamalla hankituksi. Ainoastaan toinen rajamiehistä, korpraali Saarinen kielsi kaiken ja sai lopulta vapauttavan tuomion. Loppujen lopuksi vain 15 syytetyistä sai tuomion. Ne vaihtelivat Uula Haltan ja kersantti Arajärven saamista kuudesta vuodesta, pienempien tekijöiden kahden vuoden kuritushuonerangaistuksiin.

Myös Siltalan kuolemantapaus saatiin keväällä käräjille asti. Syyttäjä esitti ruumiissa olevien jälkien perusteella epäilynsä pahoinpitelystä ja ihmetteli toisistaan poikkeavia kertomuksia vääpelin lyijyvesikuurista. Juttua lykättiin heinäkuulle, jolloin syyttäjäkin jo uskoi tutkimusten kiistatta osoittavan, että kyseessä oli selvä itsemurha. Oikeus yhtyi tulkintaan.

Aika kului, mutta toimintaan tottuneen arkistonhoitaja aika kävi pitkäksi. Jatkosota alkoi ja Mäkinen sai huomata, ettei häntä kutsuttu palvelukseen. Hänen tekemiinsä siirtoanomuksiin rintamalle ei edes vaivauduttu vastaamaan.

Kevättalvella 1942 Mäkisen työhuoneensa soi puhelin. Suureksi hämmästyksensä hän tunnisti luurin toisesta päästä tutun äänen, jota ei ollut kuullut vuosiin. Soittaja kehotti häntä tulemaan kauppatorin laidalla sijaitsevaan ravintolaan muistelemaan menneitä. Mäkinen pyyhki pölyt kaapissa pitkään käyttämättömänä lojuneesta virka-aseestaan, pisti sen kainaloonsa ja lähti ...

Osa XV: Tutkimukset eivät tuottaneet tulosta, mutta suoritustapa oli merkillinen

Komisario Mäkinen käveli työpaikaltaan Kauppatorin rantaan ja katseli hetken merelle. Rantaporeet olivat jo auki. Tuuli puhalteli leudosti etelästä ja sulatteli jäitä, joille jalkamiehellä ei enää ollut asiaa. Kevätaurinko lämmitti ja vesi tippui räystäältä, kun hän astui sisään pieneen ravintolaan. Nurkkapöydästä nousi ylös vöyrea, tummatukkainen mies ja tuuppasi ison kouransa käteltäväksi: "Mitä Ville," tervehti Mäkistä poikavuosien koulukaveri, Eero Rautavesi.

"Olet viime näkemältä komistunut," ilahtui myös Mäkinen ja osoitti sotilaspuvun kaulusta, jossa komeilivat luutnantin ruusukkeet. Talvisodan alla Rautavesi oli palvellut kersanttina Petsamon rajakompaniassa. Maattivuonon vartion päällikkönä juuri hän oli tehnyt ilmoituksen Uula Haltan luvattomasta rajanylityksestä, josta alkuunsa saaneet tapahtumat saivat lopulta suunnattomat mittasuhteet. "Pistivät reserviupseerikouluun hyökkäysvaiheen jumittua paikalleen. Ei siellä nytkään muuta tapahdu. Pikku partiointia ja pahantekoa puolin ja toisin. Antoivat kotiloman," selitti pohjoisen rintamalla, "Luton miehissä" joukkueenjohtajana toimiva Rautavesi.

Mäkinen sai myös kuulla, että talvisodan alkuvaiheessa Willamo oli Pajakan jupakan vuoksi alennettu Lapin ryhmän komentajan apulaiseksi ja määrätty Rovaniemen varuskunnan päälliköksi. Lopulta hänen johtamansa rykmentti alistettiin ruotsalaisista vapaaehtoisista muodostetulle yksikölle, joka otti vastuun sotatoimista pohjoisella rintamalla. Osoitus sodanjohdon silmissä menetetyistä luottamuksesta oli Rautaveden mielestä myös se, että jatkosodan alkaessa Willamo määrättiin Rovaniemelle seurusteluupseeriksi saksalaisten esikuntaan.

Ruokalistat pöytänsä saatuaan kaverukset ryhtyivät muistelemaan nuoruusvuosiaan Helsingin Kalliossa. Tilausten lomassa tuli puheeksi myös Petsamon vakoilujutun viimeiset vaiheet. Rautavesi näytti olevan niistä tietoinen, koskapa tyytyi vain toteamaan tuomitun rajamiehen, kersantti Arajärven kohdalta: "Sekin oli loppujen lopuksi syytön, mutta meni mieluummin linnaan kuin lähti talvisotaan tappelemaan." Sen sijaan korpraali Saarisen vapauttava tuomio ei tuntunut olevan mieleinen. Rautavesi kertoi, että tämä oli hänen RUK-reissunsa aikana palannut palvelukseen ja sen jälkeen koko johtamansa porukan suhtautuminen häneen oli muuttunut. Mäkisellä oli koko ajan ollut sellainen tunne, että Rautavedellä oli muutakin sydämellään. Lopulta tämä tunnusti, että oli alkanut pelätä. "Eikö se rintamalla ole aivan normaalia," Mäkinen kysyi, vaikka arvasi, että kyse oli jostain aivan muusta.

"Muistatko sen Maattivuonon puhelinjutun?" Rautavesi kysyi ja latasi käyrävartisen piippunsa: "Saarelainen toimi vartion päällikkönä ennen minua. Talvella 1936 hänet määrättiin tutkimaan luvatonta rajanylitystä. Tutkimukset eivät tuottaneet tulosta, mutta suoritustapa oli merkillinen: Kuulustelujen lomassa

nautittiin vahvaa petsamolaisista kiljua eli "praskaa", jota terästettiin Illodinilla. Tutkijat ja tutkittavat hoippuivat koko päivän humalaisina pitkin kylänraittia ja pistivät välillä painiksi. Saarinen ei vienyt asiaa eteenpäin, vaan oli ollut sitä mieltä, että vaitiolosta voitaisiin periä pientä maksua. Kylällä alkoikin liikkua huhu, että Haltta olisi maksanut 1000 markkaa kuulustelupöytäkirjojen polttamisesta."

"Tapaus tuli ilmi ja sen seurauksena Saarinen tuomittiin 30 vuorokauden arestirangaistukseen," jatkoi Rautavesi: "Tullessani vartion päälliköksi, aloin tutkia keisarinaikaisen, Norjasta Maattivuonon vartion kautta Venäjälle kulkevan lennätinlinjan kuntoa. Totesin linjan uudelleen yhdistetyksi ja lisäksi liitokset oli tehty rajavartioston käyttämällä rautalangalla. Se mahdollisti rajavartioston puhelinten salakuuntelun rajan takaa. Epäilin heti yhdistäjäksi Saarista ja ilmoitin asiasta kapteeni Pajakalle."

"Asia ei johtanut mihinkään, sillä Saarinen oli päällikön suosikki ja perhetuttu. Sen vuoksi ilmoitin asiasta Valpolle ja Auer kävi tutkimassa asiaa. Jostain syystä asia painettiin vielä villaisella, mutta Maattivuono asetettiin erityistarkkailuun. Vasta paljon myöhemmin alettiin suorittaa pidätyksiä. Myös Saarinen pidätettiin, mutta tuomiolle asti häntä ei saatu. Muistat varmaan, että jutussa tuomittiin kolme paikallista kalastajaa sekä kolme vienankarjalaista kulkumiestä."

Mäkinen muisti käsitelleensä asiaa Valpon pääosastolla Helsingissä ja arvostelleensa ankarasti Auerin suorittamia tutkimuksia. Erään epäillyistä Auer oli pidättänyt Oulussa suorittamalla bravuurinumeronsa: esiintymällä SKP:n lähettinä. Oikeudessa syytetyt olivat myöntäneet kuulustelupöytäkirjansa oikeiksi, vaikka niissä esiintyi väitteitä, jotka eivät voineet pitää paikkansa. Esimerkiksi heidät oli pakotettu tunnustamaan mainittu puhelinlinjan yhdistäminen, vaikka se ei ollut ajoituksen vuoksi edes mahdollista.

"Nyt Saarinen uhkailee minua ja on saanut porukan puhuttua puolelleen. Joukossa on muutamia, joita pidätettiin Pajakan jutun yhteydessä. Pelkään, että minulle käy samoin kuin Auerille," tilitti Rautavesi ja alkoi lusikoida tarjoilijan eteensä kantamaa lihasoppaa. Mäkinen ei ollut kuullut tapauksesta - mutta sai nyt tietää ...

Osa XVI: Mies katoaa maan nielemänä

Komisario Mäkinen lusikoi keittoa ja kuunteli luutnantti Rautaveden kertomusta rintamalla joukkueenjohtajana toimineen Sulo Auerin kohtalosta. Entinen Valpon etsivä oli virallisen selityksen mukaan astunut miinaan jatkosodan alussa. Sotasairaalassa häneltä oli amputoitu jalka. Siellä hän oli pyytänyt hoitajaa tuomaan reppunsa etsiäkseen sieltä Raamatun. Sen sijasta Auer oli kaivanut repustaan Parabellumin ja ampunut itsensä.

"Ei se miinaan mennyt. Kun Saarinen palasi yksikköön, siellä alkoi kiertää huhu, että laaki oli tullut takaa, eikä kukaan ollut lähtenyt haavoittunutta linjojen välistä hakemaan. Itse se sieltä

raahautui. Samaan aikaan sairaalassa ollut Uutela siitä myös tiesi kertoa," selvitti Rautavesi. Mäkinen oli nielaista perunan väärään kurkkuun: " Sekö Auerin Kemissä pahoinpitelemä rajavartioalikersantti?" Mäkisen lusikka tipahti lautaselle ja suu alkoi jo muotoilla seuraavaa kysymystä, kun Rautavesi ehti jo täsmentää: "Älä vain epäile, että Uutela kävi ampumassa Auerin. Uutela kävi välirauhan aikana upseerikoulun ja on nyt luutnantti. - Vaikka en minä sitäkään ihmeenä pitäisi. Kemin reissun jälkeen se ei ollut enää entisensä."

Samassa pöytään tuli tarjoilijatar kertomaan, että herra luutnantille olisi puhelu aulassa. Myös Rautaveden lusikka jäi puoliksi syödylle keittolautaselle, kun hän nousi pöydästä ja lähti. Hetken kuluttua hän palasi takaisin ja kertoi, että jollakin esikunnan tyypillä olisi postia. Rautavesi pisti pöytään piippunsa, jätti takkinsa naulakkoon ja sanoi poistuvansa hetkeksi.

Mäkinen jatkoi ateriointiaan, mutta alkoi pian huolestua, kun kaveria ei kuulunut takaisin. Pariin kertaan komisario käväisi jopa kadulla katsomassa, mutta ketään ei näkynyt. Mäkinen odotteli toista tuntia, mutta Rautavesi oli hävinnyt kuin maan nielemänä. Ihmeissään hän maksoi viimein laskun ja palasi työpaikalleen.

Seuraavana maanantai-aamuna Mäkinen istui keskusrikospoliisin tilannehuoneessa, jonne kaikki osastonjohtajat kokoontuivat normaaliin viikkopalaveriin. "Arkistointiosaston" päällikkönä myös hänen velvollisuuksiinsa kuului siellä käydä. Palaverit olivat yleensä arkistoon haudatulle Mäkiselle yhtä tuskaa, sillä niissä ei hänelle tehtäviä tarjottu. Positiivista oli, että pysyi kuitenkin tapahtumien tasalla.

Tämänkertaisessa tilanneselostuksessa oli kuitenkin tapaus, joka sai Mäkisessä liikettä aikaan: Presidentin linnan edessä olevasta Kolera-altaasta oli löydetty tunnistamaton mieshenkilö. "Saappaista ja housuista päätellen ilmeisesti kyseessä oli sotilas. Ruumiilla ei ollut takkia eikä näin ollen myöskään henkilöllisyyttä osoittavia papereita," selosti päivystävä ylikomisario.

Mäkiselle tuli kiire. Hän pomppasi kesken kokouksen tuoliltaan ja juoksi ala-aulaan. Sieltä hän tempaisi alleen postilähetin polkupyörän ja alkoi vimmatusti polkea kohti keskussairaalaan. Ruumishuoneella patologi raotti lakanaa harmaankalvakan, alasti riisutun kuolleen miehen yltä. Mäkinen tunnisti muodottomiksi turvonneista kasvoista entisen koulukaverinsa piirteet. Rautaveden ruumiissa ei näkynyt muita pahoinpitelyn merkkejä.

Sanaakaan sanomatta ja mitään kysymättä Mäkinen poistui paikalta. Hän polki suoraan kauppartorin rannassa sijaitsevaan ravintolaan, jossa he ystävänsä kanssa olivat viimeksi lounastaneet. Mäkinen pyysi tarjoilijaa tuomaan hänelle Rautaveden pöytään jättämän piipun ja takin. Tarjoilijan mukaan tavarat oli paria päivää aikaisemmin hakenut joku siviilipukuinen mies. Mies oli ollut pitkä ja vaalea ja ontunut toista jalkaansa.

Osa XVII: Menolippu Torremolinokseen

Aika kului ja vuodet vierivät. Komisario Mäkinen vanheni ja katkeroitui. Sodat loppuivat ja siirryttiin jälleenrakennuksen aikaan. Hänelle ei siinäkään touhussa näyttänyt olevan virkaa. Monet asiat maailmassa ja Suomessa muuttuivat, mutta Mäkinen vain pysyi arkistossaan.

Ystävänsä Eero Rautaveden selvittämättömäksi jääneen kuoleman jälkeen Mäkinen pyrki toisaalta tietoisesti eristämään itsensä ympäristöstään. Hänellä ei ollut halua pitää yllä kontakteja vanhoihin ystäviinsä tai muihin kanssaihmiisiin. Hänen seuransa oli vaarallista.

Jatkosodan päätyttyä todellisen vallan otti maassa käsiinsä voittajavaltojen valvontakomissio. Entiset Valtiollisen poliisin johto ja etsivät syrjäytettiin - kuka ei älynnyt paeta ulkomaille, pidätettiin. Muiden muassa Ruotsiin pakenivat sodasta hengissä selvinneet Auerin kuulusteluryhmän jäsenet sekä vääpeli Siltalan kuulustelija ja lyijyvesikuurin tarjoilija Matti Kaukonieni.

Vanhan Valpon tilalle astui kommunistien johtama punainen Valpo. Mäkinen sai nähdä, että turvallisuuspoliisin toiminta ei paljoakaan muuttunut - paitsi, että touhu pyörähti aivan pääläelleen. Entisistä pieksetyistä tuli pieksäjiä. Sama mielivalta ja menetelmät säilyivät, tosin toimita oli enemmän amatöörien käsissä.

Myös Mäkinen entisenä "ohranana" pääsi nauttimaan punaisen Valpon vieraanvaraisuudesta. Pari päivää häntä kuulusteltiin omassa vanhassa työhuoneessaan Ratakadulla. Aikanaan omin käsin kirjoitettu eroanomus ja selitys eron syistä riitti. Kovin pahana "lahtarina" häntä ei ilmeisesti pidetty, koskapa tarjottiin jopa töitä talossa. Niistä Mäkinen kuitenkin kieltäytyi kohteliaasti, selittäen mieltäneensä paperitöihin rikospoliisin arkistossa. Koko ajan hän pelkäsi, että Petsamon vakoilujutusta jotain kyseltäisiin, mutta näin ei onneksi tehty.

Mäkinen vietti hiljaiseloa arkistossaan, mutta seurasi tapahtumia ympärillään. Jatkosodan loppuvaiheessa talvisodan aikainen sisäministeri ja sittemmin siirtoväen huollon johtaja Kekkonen oli vetänyt johtopäätöksensä sodan kulusta. Hän oli ryhtynyt vetämään täysin toisenlaista, erillisrauhaan pyrkivää linjaa. Nimimerkillä Pekka Peitsi Kekkonen kirjoitteli suorasukaisia arvosteluja ulkopoliittisen johdon toimimattomuudesta. Sen seurauksena vanha "ohrana" oli joutunut itse entisen työnantajansa valvontaan.

Pelimies oli kuitenkin osannut pelata korttinsa oikein: rauhanteon jälkeen hänet oli nimitetty Paasikiven hallituksen oikeusministeriksi. Vuoden 1954 vaalien jälkeen hän oli jo pääministeri. 1956 Lepikon torpan pojasta leivottiin tasavallan presidentti. Kekkonen valtakaudella Valposta kehittyi presidentin työkalu. Turvallisuuspoliisi raportoi ja tiedotti kulissien takaisista asioista suoraan presidentille säännöllisesti.

Lapin ensimmäinen maaherra Kaarlo Hillilä toimi virassaan syksyyn 1947 saakka, mutta hoiti vuosina 1944-1947 myös

sisäasiainministerin ja kansanhuoltoministerin tehtäviä. Sekä hän että hallitusneuvos, entinen Valpon päällikkö Paavo Säippä kuuluivat Kekkonen sisäpiiriin myöhemminkin. Sotien jälkeen Eversti Willamo määrättiin Porkkalan rajavartioston komentajaksi. Eläkkeelle jäätyään hänellä ei ollut yhtään ystävää. Entinen "Lapin keisari" kuoli vuonna 1968.

1960-luvulta lähtien alkoi lehdistössä ja kirjallisuudessa esiintyä ensimmäisiä artikkeleita Petsamon vakoilutapauksesta. Mäkinen pani merkille, että niissä oli lähteinä käytetty lähinnä nimettömiä ja perättömiä huhuja sekä Pajakan väärennettyä kuulustelupöytäkirjaa. Siitä oli nyt tullut julkinen asiapaperi. Kukaan tapahtumissa mukana ollut ei uskaltanut asioista kertoa. Ainoastaan entinen EK:n etsivä Harry Broms, sittemmin yleisesikunnan tiedustelu-upseeri Harri Paatsalo rohkeni esittää aiheesta peiteltyjä vihjauksia. Ruotsista maanpaosta palattuaan hän oli muuttanut nimensä Paarmaksi ja ryhtynyt kirjailijaksi.

"Palosotilas-luutnantti" Kerolasta - tai mikä ja kuka tämä sitten lienee ollutkin - Mäkinen ei ollut kuullut mitään. Oli selvää, että miehellä oli jokin yhteys Rautaveden mystiseen kuolemaan, mutta loogista selitystä Kerolan rooliin Mäkinen ei keksinyt. Vakoilujuttu vaikutti vuosikymmenet vanhan komisarion elämään. Todetessaan olonsa Suomessa rajoitetuksi ja epäillessään sitä yhä valvonnan alaiseksi, hän alkoi viettää vapaa-aikaansa yhä enemmän ulkomailla. 1960-luvulla hän hankki Espanjan aurinkorannikolta vaatimattoman bungalowin, jossa enimmäkseen vietti lomansa.

1980-luvun alussa Mäkiseen otti yhteyttä kirjailija Erno Paasilinna, joka keräsi aineistoa Petsamon historia -kirjaansa varten. Petsamon vakoilusta Mäkinen kielsi tietävänsä mitään ja uskotteli tämän sekoittavan hänet johonkin toiseen henkilöön. Puhelun lopuksi jo eläkkeelle jättäytynyt komisario kuitenkin varoitti kirjailijaa kaivamasta vanhoja asioita mahdollisten haitallisten seuraamusten takia.

Muutama kuukausi kirjailijan puhelun jälkeen Mäkinen sai postia. Lyhyessä viestissä luki: "Paasilinna penkoo asioita, joista saattaa koitua harmia meille molemmille." Allekirjoituksena oli kapt. evp. Ilmari Uutela. Kirje sisälsi ajo-ohjeet ja kehotuksen tulla Inariin eräälle kesämökille keskustelemaan asioista.

Mäkinen käveli viestin luettuaan suoraan lähimpään matkatoimistoon vakaana tarkoituksenaan varata pelkkä menolippu Torremolinokseen. Matkatoimiston tiskillä vanhan poliisin uteliaisuus kuitenkin voitti. "Tehdään tästä nyt kerralla selvä," hän ajatteli ja meni viereiseen urheiluliikkeeseen. Sieltä hän osti elämänsä ensimmäisen virvelin ja muuta pohjoisen kalareissulla tarvittavaa välineistöä.

Osa XVIII: "Hakekaa raato pois"

Elettiin syyskesää 1981. Eläkkeellä oleva komisario Vihtori Mäkinen käsketti vuokraamaansa Corollaa kohti pohjoista. Järki sanoi, että nokka olisi tullut kääntää aivan toiseen suuntaan,

mutta yli 40 vuotta kestänyt painajainen pakotti painamaan kaasua. Vuosikymmenet vaiettu salaisuus oli säädellyt hänen elämäänsä.

Petsamon vakoilujutusta oli tullut hänelle pakkomielle. Se vaati tarttumaan jokaiseen oljenkorpeen, joka saattaisi antaa rauhan. "Kävi niin tai näin, tästä on tultava loppu," hän toisti mielessään ja siveli vielä kerran poveaan varmistaakseen, että vanha uskollinen virka-aseensa oli yhä kotelossa.

Puolen vuorokauden ajon jälkeen Mäkinen oli viimein Inarissa ja parkkeerasi järven rannalla olevan yksinäisen hirsihuvilan pihaan. Muita autoja ei pihassa näkynyt, mutta mökin kuistilla hän näki istuvan kaksi miestä. "Anteeksi, että aloitimme ominpäin, kun kävi aika pitkäksi," sanoi pitempi vaaleatukkainen - jonka Mäkinen vaivoin tunnisti entiseksi, Kemin kuulusteluissa tutuksi tulleeeksi rajavartioalikersantti Uutelaksi.

Aika oli uurtanut potkukelkanjälkiä myös nykyisen evp. kapteenin kasvoihin. "Kaada Uula komisariollekin siitä komiasta pullosta. Matka on ollut pitkä," tämä huikkasi. "Jo vain," suostui empimättä sarkalyyssiin pukeutunut pienempi mies, jonka Mäkinen arvasi olevan entinen Petsamon palkisen poromies, aikanaan vakoilusta tuomion saanut Haltta.

Tulokas tervehti kaksikkoa kädestä pitäen ja mietti samalla kuumeisesti palaverin merkitystä: Miksi hänet oli houkuteltu tänne? Mäkinen päätti pysyä varuillaan ja tyytyi vain maistelemaan lasistaan kallista konjakkia. Lapin mies ei sen sijaan kursaillut, vaan kaateli surutta pullosta lasiinsa.

Keskustelu ei silti ottanut tuulta alleen, vaan aluksi jutusteltiin niitänäitä. Lopulta Uutela rohkaisi itsensä: "Siitä on jo kauan aikaa. Rautavesi jutteli sinusta paljon. Miten Eerolle kävi?" hän kysyi. Mäkinen kertoi rehellisesti traagisesta ravintolareissusta. Vastavuoroon hän halusi kuulla, mitä tämä tiesi Auerin kuolemasta. "Olit samaan aikaan sairaalassa. Tapoitko sinä Auerin," Mäkinen kysyi suoraan.

Uutelan kasvot eivät värähtäneet, sillä ilmeisesti hän oli kysymystä osannut odottaa: "Joku toinen ehti ensin." Auerin itsemurhan aikoihin huoneessa oli kuulemma käynyt pappi, joka tapauksen jälkeen oli kadonnut. "Mie sen saatanan tapoin," uhoi väliin hyvää vauhtia humaltumassa oleva Haltta. "Sinä olit siihen aikaan linnassa - ja sitä paitsi se pappi oli pitkä ja vaaleatukkainen," oikoi Uutela perään.

Uutela kertoi, että vääpeli Siltalan kuulustelija ja lyijyvesikuurin pääarkkitehti, Matti Kaukonieni oli aikanaan palannut maanpaosta Suomeen ja palvellut myöhemmin kapteenina Oulussa Pohjan Prikaatissa: "Se ampui itsensä keskellä kasarmin kenttää vuonna 1961. Joutui jonkinlaisen painostuksen kohteeksi. Esimiehenä meillä oli Willamon entinen esikuntapäällikkö," selitti entinen aktiiviupseeri.

"Paasilinna kävi jokin aikaa sitten kyselemässä Petsamon kuulusteluista. Se näytti Pajakan kuulustelupöytäkirjan. Varmaan tiedätkin, mutta kirjailijalle en sitä kertonut, että paperi on täyttää puppua," madalsi Uutela ääntään ja vilkaisi vieressään

pöytää vasten kuorsaavaa Halttaa: "Pajakkaa en Kemissä edes nähnyt, enkä sen kanssa kuulusteluissa vastakkain istunut, vaikka niin pöytäkirjoissa lukee. Äänestä kuulin, kun se tuotiin samaan selliosastoon. Jonkin ajan kuluttua sieltä kuului laukaus," hän jatkoi ja varmisti, että lapinmies todella nukkui.

Kysymykseen - kuka ampui - ei Uutela osannut takuuvarmasti sanoa: "Jälkeenpäin kiersi huhu, että Willamo olisi vaatinut sitä ampumaan itsensä. En tiedä, miten siinä kävi - mutta kuulin kun Willamo löi sellin oven kiinni ja sanoi, että hakekaa raato pois." Mäkiselle kertomus ei ollut mikään suuri yllätys: harva itsemurhantekijä ampuu itseään kylkeen.

Pitkän hiljaisuuden jälkeen Mäkinen rohkeni kysäistä, että mitä tämä halusi hänen tekevän ja miksi hänet yleensä oli Inariin kutsuttu. Uutela hämmästyi ja sanoi luulleensa Mäkisen kutsuneen palaverin koolle. Vakuudeksi hän kaivoi taskustaan kirjeen, jonka allekirjoituksena oli Mäkinen Vihtori, komisario evp. "Jos sinä et kutsunut, niin kuka ...?" pomppasi Uutela tuolistaan.

"Minä!" katkaisi lauseen ääni jostain yläpuolelta: "Älkää liikkuko ja pitäkää kätenne näkyvissä!" Avokuistin ullakolta hyppäsi terassille konjakkia nauttivien suureksi hämmästykseksi mies pistooli kädessään ...

Osa XVX: Hukkumisen syy ei selvinnyt, mutta rikokseen viittaavaa ei voitu osoittaa

Vintiltä terassille hypännyt mies tähtäsi Mäkistä otsaan ja käski tämän ottaa aseensa povestaan hitaasti vasemmalla kädellään. Uutela seisoi huuli pyöreänä ja laittoi pyssymiehen ohjeiden mukaisesti lapinleukunsa pöydälle, jonka alla kuorsasi humalainen lapinmies. Seuraavaksi yllätysvieras komensi terassilla olijoita siirtymään kauemmas ja hän takavarikoi pöydälle ilmestyneet esineet.

"Nyt on juhlat juhlistettu. Eikö kukaan kiitä tarjoilusta," virnisti harmaapäinen pitkä mies, jonka piirteet Mäkinen viimein tunnisti kaukaa 40 vuoden takaa. Samalla hän tunsu itsensä täydelliseksi hölmöksi. Kutsukirjeiden lähettäjistä ei ollut enää epäselvyyttä. Paljoakaan ei lohduttanut se, että vieruskaverin naama muuttui yhtä hölmistyneeksi.

"Palomies-luutnantti Kerola - tai mikä nykyään lienet. Putkahdat aina esiin yllättävistä paikoista," sai Mäkinen viimein sanottua: "Kenen laskuun sinä nykyään työskentelet?"

"Saman kuin ennenkin: Isänmaan. Teistä en ole enää niinkään varma. Teitä molempia on varoitettu. Olette viimeiset elossa olevat, jotka Petsamon vakoilujutun tapahtumista jotain tietävät. Yhteydenpito ikäviä asioita kaiveleviin sensaatiokirjailijoihin ei ole yleisen edun kannalta suotavaa. Ette uskoneet. Siksi olette täällä. Oman etusi vuoksi sinun olisi kannattanut tilata se lentolippu Espanjaan," Kerola osoitti sormellaan Mäkistä.

"Nyt lähdemme pienelle veneretkelle. Eräät tahot haluavat tietää, mitä te Paasilinnalle olette kertoneet," tämä jatkoi ja osoitti pistoolillaan rannassa olevaa venettä: "Liikettä!"

Uutela tarttui sorruksissa makaavaa Halttaa hihasta ja kysyi, mitä tälle tehdään. Vastaukseksi tuli komento jättää lapinmies paikalleen: asia kuulemma hoidettaisiin myöhemmin. Mäkinen ja Uutela kävelivät sanattomana puiselle soutuveneelle. Edellinen asettui soutajan paikalle, jälkimmäinen istui keskiteljolle ja perää jäi pitämään harmaapäinen mies aseineen.

Perämiehen näytettyä suunnan ja veneen erkaannuttua sata metriä rannasta, käski Kerola Uutelan nousta seisomaan. Samassa pistooli heilahti ja osui eläkkeellä olevan kapteenin takaraivoon. Uutela putosi veneestä. "Sinun vuorosi," komensi Kerola Mäkistä aseella osoittaen, mela toisessa kädessään.

Mäkinen nousi teljoltaan hitaasti tukien kättään toiseen airoon, jonka hän oli Uutelan putoamisen yhteydessä kohottanut hankaimesta. Kuin tilauksesta, veden alle vajonnut Uutela ponnisti hetkeksi pintaan henkeään haukkoen. Kerolan huomio kääntyi vedessä olijaan. Uutela sai uuden iskun otsaansa melasta.

Samalla hetkellä heilahti Mäkisen airo hartiavoimin suoraan melamiestä päähän. Myös tämä suistui veden valtaan ja pyristeli kaikin voimin pysyäkseen pinnalla: "Auta, en osaa uida, olivat Kerolan viimeiset sanat. Mäkinen vastasi heilauttamalla airoaan toistamiseen kohti harmaata päätä. Entinen palosotilas painui syvyyksiin eikä häntä enää näkynyt. Ei näkynyt myöskään Uutelaa, vaikka Mäkinen koitti kuinka tähystä ja aaltoja airolla haroa.

Todettuaan tilanteen toivottomaksi, Mäkinen souti takaisin mökin rantaan. Kuistilla Haltta jatkoi kuorsaustaan, kun hän keräsi tavaransa ja pisti koskemansa konjakkilasian visusti taskuun. Aikailematta hän hyppäsi Toyotaansa ja kaasutti pohjoiseen kohti Norjan rajaa.

Pari kuukautta myöhemmin Mäkinen istui Välimeren rannalla Malagassa, suomalaisen merimieskirkon lehtisalissa ja luki viikkokausia vanhaa Lapin kansaa. Eräässä pikku-uutisessa kerrottiin, että Inarinjärven rannalla sijaitsevan huvilan läheisyydestä oli löydetty hukkuneena eläkkeellä oleva kapteeni.

Tapauksen johdosta oli ollut pidätettynä saamelaista syntyperää oleva vanhempi mieshenkilö. Useamman päivän jatkuneen vahvan humalatilan seurauksena tämä ei kuitenkaan muistanut tapahtumista yhtään mitään. Hukkumisen syy ei selvinnyt, mutta mitään rikokseen viittaavaa tapauksessa ei voitu osoittaa.

JUHA HAGELBERG